

**ANALIZA CRNOGORSKOG ZAKONODAVNOG
OKVIRA U ODNOSU NA VAŽEĆE EU I
MEĐUNARODNE STANDARDE KOJI REGULIŠU
KRIMINALIZACIJU I SANKCIONISANJE
KORIŠĆENJA ONLAJN PLATFORMI ZA IZVRŠENJE,
ISTRAGU I KRIVIČNO GONJENJE TRGOVINE
LJUDIMA UZ UPOTREBU VISOKE TEHNOLOGIJE**

Autor: Miroslava Jelačić Kojić

SADRŽAJ:

UVODNA RAZMATRANJA I SVRHA ANALIZE	2
MEĐUNARODNI PRAVNI STANDARDI U REGULISANJU TRGOVINE LJUDIMA ONLAJN ODNOSNO UZ UPOTREBU TEHNOLOGIJE - Opšte karakteristike	5
PRIMJENJIVE MEĐUNARODNE NORME I STANDARDI U OBLASTI BORBE PROTIV TRGOVINE LJUDIMA	6
PRIMJENJIVE MEĐUNARODNE NORME I STANDARDI U OBLASTI BORBE PROTIV VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA	12
PRAVNE TEKOVINE EU U OBLASTI BORBE PROTIV TRGOVINE LJUDIMA	16
PRAVNE TEKOVINE EU U OBLASTI BORBE PROTIV VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA	20
ZAKONODAVNI SISTEM U CRNOJ GORI	23
USTAVNI OKVIR CRNE GORE	23
NACIONALNI PRAVNI OKVIR U OBLASTI BORBE PROTIV TRGOVINE LJUDIMA 23	
NACIONALNI PRAVNI OKVIR U OBLASTI BORBE PROTIV VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA	32
STRATEŠKI OKVIR CRNE GORE	37
INSTITUCIONALNI OKVIR ZA BORBU PROTIV TRGOVINE LJUDIMA I VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA	40
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	48
KORIŠĆENI IZVORI	55

UVODNA RAZMATRANJA I SVRHA ANALIZE

Tehnologija je suštinski promijenila način na koji ljudi funkcionišu. Komunikacija, kao osnov međuljudskih odnosa, u sve većoj mjeri se odvija onlajn, što se odražava i na krivičnopravnu sferu, pa i na trgovinu ljudima. Ovo je strukturna promjena kojoj treba da se prilagode kako organi za sprovođenje zakona tako i krivično pravosuđe.

Pored nespornih benefita koje digitalizacija i razvoj tehnologije nose sa sobom, ovakav ambijent takođe stvara mogućnosti za trgovce ljudima i pogoršava postojeće ranjivosti u pojedinim kategorijama društva. Takođe, nedavna pandemije bolesti nezapamćenih razmjera koju je izazivao korona virus (COVID-19) značajno je uticala na porast ovog krivičnog djela i povećala mogućnosti za trgovinu ljudima.

Uticaj tehnologije na trgovinu ljudima od posebnog je značaja tokom **dvije faze procesa trgovine ljudima: regrutovanja i eksploatacije**. Tehnologija može igrati ulogu u fazi regrutovanja tako što olakšava identifikaciju, lokaciju i kontakt potencijalnih žrtava. U kontekstu regrutovanja za seksualnu eksploataciju, tu se prije svega kao pojavnici javljaju onlajn platforme, tj. društvene mreže i aplikacije za upoznavanje, dok su kod svih oblika eksploatacije kao način regrutacije primjetni oglasi za posao koji su povezani sa trgovinom, reklame, odnosno sajtovi/aplikacije (uključujući i onlajn igrice) putem kojih se odvija komunikacija.

Tokom faze eksploatacije, tehnologija može olakšati nuđenje usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, ali i omogućiti vršenje kontrole tokom ove faze preko ucjenjivanja žrtava (npr. kroz prikupljanje „kompromitujućih“ podataka o žrtvama, kao što su slike ili video-zapisi – a zatim se koriste informacije da bi se primorale na prostituciju). Ne smijemo izgubiti iz vida ni činjenicu da se tehnologija može koristiti za organizaciju i koordinaciju aktivnosti, što predstavlja vrlo bitan segment u procesu otkrivanja i dokazivanja postojanja krivičnog djela trgovine ljudima. Konačno, ako uzmemo u obzir i još nedovoljno istraženu ulogu koju tzv. tamna mreža (engl. *Dark Web*) potencijalno ima u kontekstu trgovine ljudima, kao i postojanje mogućnosti kriptovanja podataka i korišćenja kriptovaluta, govorimo o značajnom uticaju tehnologije u ovom polju i sve većoj potrebi snažnog krivičnog odgovora, koji podrazumijeva kako adekvatne aktivnosti na unutrašnjem nivou tako i sve efikasniju međunarodnu saradnju, kao i saradnju sa privatnim sektorom.

Upravo prepoznajući značaj narastajućeg rizika i uticaja visoke tehnologije na trgovinu ljudima definisan je set aktivnosti koje su realizovane u periodu od 19. aprila do 10. jula 2023. godine, a jedna od aktivnosti bila je i izrada ovog dokumenta. Osnovni cilj je bio da se analizira postojeći zakonodavni okvir u Crnoj Gori koji reguliše sankcionisanje trgovine ljudima putem interneta i tehnologije (uključujući identifikaciju ključnih aktera/ crnogorskih vlasti uključenih u davanje odgovora) kako bi se identifikovali dalji koraci koje je potrebno preduzeti radi usklađivanja crnogorskog zakonodavnog okvira sa važećim međunarodnim i EU zakonodavstvom i standardima koji regulišu trgovinu ljudima putem upotrebe interneta i visokih tehnologija. Dodatno, sprovedena je i analiza kapaciteta za dalje usaglašavanje i unapređenje prakse postupanja u skladu sa postojećim međunarodnim i EU standardima u ovoj oblasti, a sve u cilju pružanja seta preporuka za dalje usaglašavanje zakonodavnog okvira, prakse postupanja i institucionalnog okvira za unapređenje nacionalnog odgovora na upotrebu visoke tehnologije u slučajevima trgovine ljudima.

U skladu sa ciljevima i očekivanim rezultatima, a kako bi se obezbijedilo bolje razumijevanje kvaliteta ili nedostataka važećih propisa i prakse postupanja, korišćeni su različiti izvori podataka i tehnike prikupljanja informacija:

1. Analiza primarnih i sekundarnih izvora – relevantni međunarodni izvori univerzalnog i regionalnih sistema uspostavljenih pod okriljem UN, Savjeta Evrope i EU, dostupna dokumenta i javne politike nadležnih državnih organa, relevantni zakoni i podzakonska akta, izvještaji relevantnih međunarodnih organizacija i institucija;
2. Sprovođenje intervjua sa predstavnicima državnih institucija primarno angažovanih na borbi protiv trgovine ljudima i visokotehnološkog kriminala. Za sprovođenje intervjua definisana su pitanja koja specifično odgovaraju nadležnostima i djelokrugu rada svakog pojedinačnog sagovornika/ce koja su definisana na temelju prikupljenih informacija na osnovu analize primarnih i sekundarnih izvora podataka. Intervjui su obavljani sa predstavnicima/cama Uprave policije, Ministarstva unutrašnjih poslova, Državnog tužilaštva, Ministarstva rada i socijalnog staranja i centara za socijalni rad. Sprovedeno je 11 intervjua u prvoj polovini maja, dok je validaciona radionica na kojoj je bio predstavljen prvi nacrt analize bila organizovana početkom juna 2023. godine.

Dodatno, kao dio šireg korpusa aktivnosti početkom jula 2023. godine organizovane su i dvije multidisciplinarnе obuke na bazi simulacije istrage na osnovu informacija realnog slučaja iz prakse i uz učešće predstavnika/ca Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprave policije, osnovnih i viših tužilaštva, Ministarstva rada i socijalnog staranja i centara za socijalni rad. Metodologija treninga omogućila je i razmjenu mišljenja o iskustvima iz prakse i ključnim izazovima, što je poslužilo kao osnov za diskusiju i definisanje zajedničkih stavova učesnika o mogućim pravcima za izmjenu trenutno postojećeg sistema u Crnoj Gori. Pojedina specifična iskustva iz prakse predstavljena su u okviru analize, dok su definisani zajednički stavovi sistematizovani u posljednjoj tematskoj cjelini trening materijala i poželjno ih je sagledavati zajedno sa preporukama za unapređenje koje sadrži Analiza.

Dokument ima i nekoliko ograničenja. Iako su definisani ciljevi podrazumijevali detaljnju analizu uspostavljene prakse postupanja, dokument u pojedinim segmentima sadrži samo kratak osvrt na neke segmente prakse postupanja, uzimajući u obzir da nisu identifikovani pravosnažno okončani predmeti koji bi po svojim osnovnim karakteristikama u potpunosti odgovarali predmetu analize. Identifikovani su brojni slučajevi koji se odnose na upotrebu visokih tehnologija kod izvršenja djela srodnih krivičnom djelu trgovine ljudima, što predstavlja značajan osnov za dalje unapređenje prakse u pogledu istraga i krivičnog gonjenja za krivično djelo trgovine ljudima. Prema navodima ključnih aktera, praksa postupanja u ovakvim slučajevima u povoju je i još uvijek nije potpuno razvijena u slučajevima upotrebe visoke tehnologije kod izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima, što je slučaj i u većini zemalja u okruženju. Dalje, iako važan segment uspostavljenog sistema, intervjui nisu sprovedeni sa predstavnicima područnih Odjeljenja bezbjednosti. Takođe, pojedini segmenti međunarodnih i regionalnih standarda nisu detaljno predstavljani, shodno iskazanim potrebama aktera. Na kraju, na osnovu konsultacija sa ključnim akterima zaključuje se da pojedinim segmentima nacionalnog pravnog okvira i institucionalnog okvira posvećena je manja pažnja, jer su već bile predmet različitih analiza koje su se sprovodile, odnosno izrađenih dokumenata javnih politika, na koje se u analizi i upućuje.

Analiza sadrži nekoliko definisanih tematskih cjelina. U prvom dijelu predstavljene su opšte karakteristike međunarodnih pravnih standarda u suzbijanju trgovine ljudima onlajn odnosno uz upotrebu tehnologije. Potom, dat je kratak pregled primjenjivih međunarodnih normi i standarda u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i u oblasti borbe protiv visokotehnološkog kriminala. U

drugom segmentu predstavljene su pravne tekovine EU u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i visokotehnološkog kriminala. Treća cjelina je posvećena zakonodavstvu CG u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i visokotehnološkog kriminala, strateškom, kao i uspostavljenom institucionalnom okviru. Na kraju su data zaključna razmatranja, sa setom preporuka grupisanim shodno ciljevima analize.

MEĐUNARODNI PRAVNI STANDARDI U REGULISANJU TRGOVINE LJUDIMA ONLAJN ODNOSNO UZ UPOTREBU TEHNOLOGIJE – Opšte karakteristike

Koncept međunarodnih pravnih standarda u oblasti ljudskih prava u nauci i praksi nije uvijek isti. Međunarodni standard treba razumjeti kao širi pojam od pravnih tekovina, koji obuhvata kako sve heterogene norme međunarodnog prava tako i samu primjenu u konkretnim zakonodavstvima, uključujući zakonodavne, administrativne i pravne mjere za utvrđivanje, osiguranje i zaštitu prava i sloboda koje se pomenutim normama garantuju. Odsustvo adekvatnih mehanizama, odnosno nesprovođenje obaveza konkretne države u oblasti osiguranja i zaštite prava i sloboda garantovanih univerzalnim odnosno regionalnim međunarodnim standardima zabilježenim u međunarodnim dokumentima, po pravilu sa sobom povlači i određene sankcije međunarodne zajednice.

Trgovina ljudima uz upotrebu tehnologije odnosi se na krivična djela trgovine ljudima koja se dešavaju ili su olakšana upotrebom tehnologije.¹ Sa druge strane, onlajn platforma podrazumijeva digitalnu uslugu odnosno usluge koje olakšavaju interakciju između dva ili više različitih, ali međusobno zavisnih skupova korisnika (bilo pravnih lica ili pojedinaca) koji komuniciraju preko servisa koristeći internet.²

Već iz samih definicija ključnih pojmova jasno je da kod određenja pravnih tekovina odnosno međunarodnih standarda u regulisanju trgovine ljudima onlajn odnosno uz upotrebu tehnologije

¹ OSCE Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings, Policy Responses to Technology-Facilitated Trafficking in Human Beings: Analysis of Current Approaches and Considerations for Moving Forward (Vienna, March 2022), str. 9

² OECD, An Introduction to Onlajn Platforms and their Role in the Digital Transformation (OECD, 13 May 2019), p. 21. See also, European Parliamentary Research Service, Liability of Onlajn Platforms (European Parliament, February 2021), str. 12

treba konsultovati oblast borbe protiv trgovine ljudima, ali i oblast borbe protiv visokotehnološkog kriminala.

U tom smislu, međunarodna zajednica prepoznaje fenomen upotrebe tehnologije i onlajn prostora kao ključni izazov u borbi protiv trgovine ljudima. Na primjer, u Rezoluciji 27/2 od 2018. Komisije za sprečavanje kriminala i krivično pravosuđe, države članice UN-a dale su mandat UNODC-u da „nastavi pružati, u okviru svog postojećeg mandata, tehničku pomoć i obuku članicama Države, posebno zemlje u razvoju, na svojim zahtjeva, da unaprijedi i izgradi kapacitete za prevenciju i borba protiv trgovine ljudima koja je olakšana kriminalnom zloupotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija i korišćenjem tehnologije za spriječiti i riješiti takvu trgovinu“.³ Slično tome, Dodatak akciji OEBS-a iz 2013: Plan za borbu protiv trgovine ljudima, preporučuje da države članice OEBS-a „promovišu[e] redovni kursevi obuke, po potrebi, u skladu sa nacionalnim pravnim sistemima, za službenike ... na svi najnoviji trendovi i aspekti trgovine ljudima, uključujući ... korišćenje interneta i drugih informacija i komunikacione tehnologije (IKT) za vršenje Krivična dela u vezi sa trgovinom ljudima, kao i obuka o upotrebi tehnika finansijskih istraga povezanih sa trgovinom ljudima povezane slučajeve i razmjenu najboljih praksi“.⁴

PRIMJENJIVE MEĐUNARODNE NORME I STANDARDI U OBLASTI BORBE PROTIV TRGOVINE LJUDIMA

Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala⁵ predstavlja bazični instrument međunarodnog karaktera u sferi borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Dodatni Protokol uz Konvenciju o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, doprinio je bez sumnje značajnom iskoraku ka harmonizaciji normi nacionalnih zakonodavstava koje se odnose na sprečavanje trgovine

³ UNODC Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, Resolution 27/2, “Preventing and combating trafficking in persons facilitated by the criminal misuse of information and communications technologies” (Vienna: UNODC, 14–18 May 2018), str. 9

⁴ OSCE, Decision No. 1107 Addendum to the OSCE Action Plan on Combating Trafficking in Human Beings (Vienna: OSCE, 6 December 2013), tačka 4.1, sekcija II

⁵ Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organizovanog kriminala sa pratećim protokolima („Službeni list SRJ“ broj 6/2001), preuzeta sukcesijom, stupila na snagu 3. 6. 2006. godine

ljudima.⁶ Od država potpisnica Protokola zahtijeva se da inkriminišu trgovinu ljudima kako je u ovom aktu definisana, stavljajući akcenat na prevenciju i borbu protiv trgovine ljudima, uz zahtjev za sveobuhvatan međunarodni pristup u zemljama porijekla, tranzita i krajnjeg odredišta, pri čemu se staje u zaštitu međunarodno priznatih ljudskih prava i sloboda. Protokol se sastoji iz četiri dijela: a) opšte odredbe, b) zaštita žrtava trgovine ljudima, v) pitanja vezana za sprečavanje trgovine ljudima, saradnju i druge mjere i g) završne odredbe. Njegova svrha se sastoji u postavljanju jedinstvene osnove za sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima, uz poseban naglasak na žene i djecu (kao žrtve trgovine), pružanje pomoći žrtvama trgovine i promovisanje saradnje među državama članicama u ostvarenju postavljenih ciljeva. U Protokolu se ističe značaj pomoći žrtvama trgovine ljudima u vidu stanovanja, ljekarske, psihološke i materijalne pomoći, pružanje savjeta i informacija, posebno vezano za zakonska prava, kao i drugih vidova pomoći.

Posebno treba pomenuti i **Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji⁷, donijet uz Konvenciju u pravima djeteta**. Njegovo usvajanje je imalo za cilj da utiče na smanjenje problema trgovine djecom u svim oblicima. Već u uvodnom dijelu se **ističe problem interneta i drugih tehnologija, uz sticanje neopravdane finansijske koristi, ekonomske eksploatacije djece, uz zabranu rada na poslu koji može biti opasan ili koji može da šteti djetetovom zdravlju**. Takođe se striktno zabranjuje seksualna zloupotreba djece u svim oblicima, kao i njihovo seksualno izrabljivanje u razvoju, pa se skreće pažnja na potrebu saradnje vlada na međunarodnom nivou, kao i internet industrije. U Protokolu se određuju pojam i oblici trgovine djecom u vidu prodaje djece, dječje prostitucije i dječje pornografije. Tako prodaja djece obuhvata svaku radnju pojedinca ili grupe lica kojom se maloljetno lice prebacuje drugom licu za novčanu ili bilo koju drugu naknadu. To se odnosi na prebacivanje djeteta sa polaznog mjesta na drugo odredište, kao i njegovo isporučivanje drugom licu van njegovog redovnog prebivališta, na nacionalnom ili transnacionalnom nivou.

Dječja prostitucija se određuje kao korišćenje djece u seksualnim aktivnostima, za bilo koji oblik nadoknade. Oblici tih seksualnih aktivnosti nisu određeni Protokolom, već je to prepušteno

⁶ A. Kartusch, L. Boltzmann, Reference Guide for Anti-Trafficking Legislative Review with Particular Emphasis on South Eastern Europe, Warsaw, 2001, pg. 14.

⁷ Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20djeteta.pdf>

nacionalnim zakonodavstvima država članica kako bi ih precizirali na osnovu svojih potreba. Time je stvorena mogućnost da ovo krivično djelo bude predmet ne samo običajnog ili ugovornog međunarodnog prava, već i da bude označeno normom *ius cogens*. Dječja pornografija podrazumijeva bilo kakvo predstavljanje djeteta bilo kojim sredstvom u stvarnim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima, kao i prikaz djelova tijela djeteta koji mogu da izazovu seksualno uzbuđenje.

Preporuke Komiteta za prava djeteta UN vezano za djecu i internet⁸

Posljednjih godina Komitet za prava djeteta Ujedinjenih nacija je, u svojim zaključnim zapažanjima na periodične izvještaje o primjeni Konvencije o pravima djeteta i njenih Opcionih protokola, usmjerio značajnu pažnju na informaciono-komunikacione tehnologije i internet.

Te preporuke su istakle ključne oblasti koje zahtijevaju dalje napore država, kao što su:

- usvajanje „nacionalno koordinisanog okvira za rješavanje svih oblika nasilja nad djecom, uključujući i nasilje na internetu“,*
- donošenje sveobuhvatnog zakonodavstva „kojim se kriminalizuju svi oblici pornografije i seksualne eksploatacije djece na internetu“, zatim „podstrekavanje djece u seksualne svrhe i pristupanje dječjoj pornografiji pomoću sredstava informaciono-komunikacionih tehnologija“,*
- donošenje mjera za sprečavanje objavljivanja i rasturanja pornografskog materijala koji se tiče djece, a preko mehanizama nadzora za automatsko blokiranje internet servis provajdera (ISP) i drugih medija koji su počinili ovakve presteupe,*
- preduzimanje neodložnih koraka za uspostavljanje organa/tijela za bezbjednost interneta, licenciranje internet servis provajdera i za provjeru sadržaja štetnih po djecu.*

Pored dvije istaknute konvencije, ne treba prenebregnuti ni odredbe **Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena**⁹, a od posebnog značaja jesu i standardi koji proizilaze iz zaključnih zapažanja Komiteta UN za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW), Komiteta koji prati

⁸ <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2021/08/Opšti-komentar-br-25-Prava-deteta-u-digitalnom-okruženju.pdf>

⁹ <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>

sprovedenje Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (CERD), rezolucije Generalne skupštine i njenog pomoćnog tijela Savjeta za ljudska prava, Ekonomskog i socijalnog savjeta i njegovih funkcionalnih komisija koje se bave ovim pitanjem.

Trgovina ljudima je oblast kriminala čije su žrtve u najvećem broju žene i djevojčice. Žene i djevojčice zbog raznih drugih diskriminatorskih procesa (uskraćenost školovanja, nedostupnost opcija na tržištu rada, uskraćenost finansijske i druge vrste podrške porodice, prethodna izloženost nasilju) postaju lak plijen za trgovce ljudima, jer oni najbolje koriste strah, očaj i beznade svojih žrtava. Zbog toga je praćenje preporuka CEDAW Komiteta, redovno ukazivanje na nepravilne prakse u društvu, na kršenje ljudskih prava, na nedovoljan ili neadekvatan odgovor države i raznih sistema u njoj jako važno, posebno u kontekstu preventivnog djelovanja u oblasti borbe protiv trgovine ljudima.¹⁰

Za suzbijanje trgovine ljudima važne su i **konvencije Međunarodne organizacije rada**, posebno Konvencija br. 29 o prinudnom ili obaveznom radu, koja definiše prinudni ili obavezni rad, i Konvencija br. 182 o najgorim oblicima iskorišćavanja dječjeg rada, koja daje i definiciju „najgorih oblika iskorištavanja dječjeg rada”. Međunarodna organizacija rada (MOR) konstatuje eksplicitnu vezu između trgovine ljudima i prisilnog rada. MOR prepoznaje da „prisilni rad i trgovina ljudima jesu blisko vezani, iako ne identični u pravnom smislu”, a u isto vrijeme opaža da „većina situacija ropstva ili trgovine ljudima jeste obuhvaćena MOR-ovom definicijom prisilnog rada”. Pojam radne eksploatacije u definiciji trgovine ljudima omogućava da se napravi veza između Protokola iz Palerma i MOR-ove konvencije koja se odnosi na prisilni rad (Konvencija br. 29). Veza između ova dva dokumenta pojašnjava da je trgovina ljudima u svrhu eksploatacije obuhvaćena definicijom prisilnog ili obaveznog rada iz Konvencije br. 29. Ta konvencija definiše 'prisilni ili obavezni rad' kao „svaki rad ili uslugu koji se od neke osobe zahtijevaju pod prijetnjom bilo kakve kazne i za koji se navedena osoba nije dobrovoljno ponudila”. Komitet eksperata MOR-a naglasio je da države koje su ratifikovale Konvenciju br. 29

¹⁰ CEDAW Komitet u svojim zapažanjima preporučuje Crnoj Gori da obezbijedi da se svi slučajevi trgovine ljudima, posebno ženama i djevojkama, djelotvorno istraže i procesuiraju i da kazne izrečene počiniocima krivičnih djela koja se odnose na trgovinu ljudima uključuju i korumpirane službenike za sprovođenje zakona, budu srazmjerne težini tih zločina. Takođe preporučuje državi članici da pruži djelotvornu zaštitu i adresira specifičnu ugroženost Romkinja, Aškalijki i Egipćanki, kao i žena i djevojaka izbjeglica i tražiteljki azila, raseljenih i interno raseljenih žena i djevojaka zbog faktora kao to su siromaštvo, stigmatizacija i marginalizacija.

moraju pripremiti sveobuhvatni zakonski okvir i okvir politike kako bi suzbijale prisilni rad u svim oblicima koje on može imati.

I **Savjet Evrope**, kao regionalna panevropska organizacija, stvorio je mehanizme za borbu protiv trgovine ljudima, time što je u **Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda**¹¹ propisao zabranu ropstva i prinudnog rada (član 4) i što je Evropski sud u kontekstu njene praktične primjene definisao pozitivne obaveze država. Savjet Evrope je usvojio i **Konvenciju o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine**¹². U njoj se trgovina ljudima kvalifikuje kao kršenje ljudskih prava i napad na dostojanstvo i integritet čovjeka. Njeni primarni ciljevi su osiguranje poštovanja prava žrtava i njihova zaštita, borba protiv trgovine ljudima i unapređenje međunarodne saradnje u borbi protiv trgovine ljudima. Konvencija se primjenjuje na sve oblike trgovine ljudima, bilo da je ona nacionalna ili transnacionalna i bila povezana sa organizovanim kriminalom ili ne. Sama trgovina ljudima se definiše na istovjetan način kao u Protokolu UN, a žrtvom se smatra svaka osoba koja je predmet trgovine ljudima u smislu te konvencije. Konvencija promoviše sveobuhvatan pristup borbi protiv trgovine ljudima, koji podrazumijeva prevenciju trgovine ljudima, zaštitu prava žrtava i gonjenje učinitelja.

Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (tzv. Lanzarot konvencija – Savjet Evrope)¹³

Konvencijom su, između ostalog, posebno definisana krivična djela u vezi sa dječjom pornografijom, kao posebnim oblikom seksualne eksploatacije i zloupotrebe djece. Pored toga, ova konvencija preporučuje da svaka strana potpisnica usvaja mjere koje mogu biti neophodne da bi se osiguralo da lica, jedinice ili službe zadužene za istragu budu specijalizovane u oblasti borbe protiv seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece ili da ta lica budu obučena u te svrhe (tzv. princip specijalnosti). Ona, takođe, propisuje da će svaka zemlja potpisnica preduzeti sve neophodne zakonodavne ili druge mjere kako bi omogućila jedinicama istražnih službi da identifikuju žrtve krivičnih djela, posebno pomoću analize pornografskog materijala, poput

¹¹ https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_MNE

¹² <https://rm.coe.int/168064899d>

¹³ <https://rm.coe.int/168046e1db>

fotografija i audio-vizuelnih zapisa emitovanih ili stavljenih na raspolaganje pomoću informacione i komunikacione tehnologije.

Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope (2001) o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja prepoznala je da reklame i mediji, posebno internet, igraju veliku ulogu kako u širenju tako i u sprečavanju pojave seksualnog iskorišćavanja djece. Ciljevi ove preporuke su planiranje i sprovođenje mjera, politika i praksi u vezi sa borbom protiv seksualnog iskorišćavanja koje uzima u obzir stavove i iskustva same djece. U preporuci se razmatraju pitanja kao što su potreba za boljim informisanjem javnosti, obrazovanjem i informacijama o seksualnom iskorišćavanju djece, neophodne mjere krivičnog zakonodavstva koje treba usvojiti, kao i neophodnost poboljšanja podrške žrtvama, međunarodne saradnje i istraživanja ovog problema.

Rezolucija 1307 (2002) Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope o seksualnoj eksploataciji djece ukazuje da je internet pogoršao kontekst seksualnog zlostavljanja djece jer je počiniocima omogućio da uživaju anonimnost i lak pristup, kao i neograničene kontakte sa potencijalnim žrtvama. Rezolucijom se države pozivaju da definišu, kao prioritet od nacionalnog interesa, akcije na suzbijanju svih oblika seksualne eksploatacije djece i da unaprijede zakonodavne i tehničke kapacitete institucija za primjenu zakona koji djeluju u oblasti zaštite djece od seksualne eksploatacije putem visokotehnološkog kriminala.

Pored prakse Evropskog suda za ljudska prava, za zemlje članice od posebnog značaja jesu preporuke **iz Izvještaja ekspertske grupe Savjeta Evrope (GRETA) o implementaciji Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima. Treći krug evaluacije za Crnu Goru bio je fokusiran na pristup pravdi i efikasnim lijekovima za žrtve trgovine ljudima (GRETA (2021)08)**. Izvještaj je objavljen u junu 2021. godine. Crna Gora je 2. juna 2023. godine dostavila odgovor sa predlogom mjera¹⁴ koje su preduzete da bi se ispunile preporuke iz trećeg kruga evaluacije.

¹⁴ <https://rm.coe.int/report-submitted-by-the-authorities-of-montenegro-on-measures-taken-to/1680aba92c>

PRIMJENJIVE MEĐUNARODNE NORME I STANDARDI U OBLASTI BORBE PROTIV VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA

Konvencija o sajber kriminalu Savjeta Evrope (tzv. Budimpeštanska konvencija)¹⁵ prvi je međunarodni sporazum koji reguliše materijalnopravni, procesnopravni, organizacioni i međunarodni okvir krivičnih djela koja su izvršena putem interneta i drugih računarskih mreža.

Konvencija postavlja osnovne postulate pravnih normi koje se tiču kršenja prava intelektualne svojine, računarski izvršenih prevara, zloupotreba maloljetnika u pornografske svrhe itd. Ovom konvencijom su propisane i radnje i mjere, kako materijalno tako i procesnopravne prirode, koje su usmjerene ka regulisanju društveno šetnog ponašanja u ovoj oblasti i koje primjenjuju savremene istražne metode prilikom otkrivanja i gonjenja izvršioca krivičnih djela, kao što su pretraga računarskih mreža i presretanje računarskih podataka, čiji je glavni cilj gonjenje izvršioca krivičnih djela i uspostavljanje zajedničke krivičnopravne politike, koja je usmjerena ka zaštiti društva od svih oblika visokotehnološkog, tj. sajber kriminala, posebno kroz usvajanje odgovarajućih pravnih normi i uspostavljanje operativne međunarodne saradnje u ovoj oblasti.

Činjenica je da **ova konvencija trenutno predstavlja jedini međunarodnopravno priznat i kontinentalno raširen pravni instrument u oblasti visokotehnološkog kriminala**, koji u svom tekstu objedinjuje precizno određene i, što je još bitnije, upotrebljive i savremene metode postupanja nadležnih državnih organa, ali ne samo njih, već i drugih institucija i organizacija u ovoj oblasti, sve u cilju uspostavljanja djelotvornog međunarodnog mehanizma.

Konvencija za cilj ima, na prvom mjestu, harmonizaciju domaćih materijalno krivičnopravnih odredbi u oblasti visokotehnološkog kriminala, omogućavanje domaćem krivičnom procesnopravnom okviru da nadležnim državnim organima pruži ovlašćenja koja su neophodna za otkrivanje i gonjenje izvršilaca ovih krivičnih dela, kao i uspostavljanje brzog i efektivnog okvira međunarodne saradnje u ovoj oblasti.

Konvencija postavlja osnovne postulate pravnih normi koje se tiču kršenja prava intelektualne svojine, računarski izvršenih prevara, zloupotreba maloljetnika u pornografske svrhe itd. Ovom

¹⁵ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802fa401>

konvencijom su propisane i radnje i mjere, kako materijalno tako i procesnopravne prirode, koje su usmjerene ka regulisanju društveno štetnog ponašanja u ovoj oblasti i koje primjenjuju savremene istražne metode prilikom otkrivanja i gonjenja izvršioca krivičnih dela, kao što su pretraga računarskih mreža i presretanje računarskih podataka, čiji je glavni cilj gonjenje izvršioca krivičnih djela i uspostavljanje zajedničke krivičnopravne politike, koja je usmjerena ka zaštiti društva od svih oblika visokotehnološkog, tj. sajber kriminala, posebno kroz usvajanje odgovarajućih pravnih normi i uspostavljanje operativne međunarodne saradnje u ovoj oblasti.

Imajući navedeno u vidu, Konvencija se sastoji iz četiri glave, i to: upotreba termina (I), mjere koje treba da budu preduzete na domaćem nivou – materijalno i procesno pravo (II), međunarodna saradnja (III), završne odredbe (IV). Prvi odjeljak druge glave predviđa odredbe o sankcionisanju kriminala koji je izvršen pomoću računara i računarskih mreža i koji određuje devet opštih krivičnih djela, koja su podijeljena u četiri različite kategorije. Između ostalih, Konvencija definiše krivična djela dječje pornografije, što je posebno značajno istaći uzimajući u obzir predmet ove analize.

Djela u vezi sa sadržajem

Djela u vezi sa dječijom pornografijom

Član 9.

1. Svaka Strana ugovornica treba da usvoji zakonodavne i druge mjere, neophodne da bi se kao krivično djelo u domaćem pravu propisale sljedeće radnje, kada su učinjene sa namjerom i protivpravno:

- a) proizvodnja dječije pornografije, u svrhu njene distribucije preko računarskog sistema;
- b) nuđenje ili činjenje dostupnim dječije pornografije preko računarskog sistema;
- v) distribucija ili prenošenje dječije pornografije preko računarskog sistema;
- g) nabavljanje dječije pornografije preko računarskog sistema, za sebe ili za drugo lice;
- d) posjedovanje dječije pornografije u računarskom sistemu ili na medijumima za čuvanje računarskih podataka.

2. U smislu stava 1. ovog člana izraz "dječija pornografija" obuhvata pornografski materijal koji vizuelno prikazuje:

- a) maloljetnika koji učestvuje u eksplicitno seksualnoj radnji;

b) lice koje izgleda kao maloljetnik, koje učestvuje u eksplicitno seksualnoj radnji;
v) realistične slike, koje predstavljaju maloljetnika koji učestvuje u eksplicitno seksualnoj radnji.

3. U smislu stava 2. ovog člana, izraz "maloljetnik" obuhvata sva lica mlađa od 18 godina. Strana ugovornica može da postavi nižu starosnu granicu, koja nije manja od 16 godina.

4. Svaka Strana ugovornica može da zadrži pravo da ne primjenjuje, u cjelini ili djelimično, stav 1. tačka g) i d) i stav 2. tačka b) i v).

Dodatno, procesnim odredbama predviđa se: hitno čuvanje pohranjenih podataka, hitno čuvanje i djelimično otkrivanje podataka o saobraćaju, naredbu za dostavljanje, pretragu i zapljenu računarskih podataka, prikupljanje podataka o saobraćaju u realnom vremenu i presretanje podataka o saobraćaju. Konvencija sadrži i odredbe koje se odnose na tradicionalne i računarski povezane pravne instrumente međusobne saradnje, tj. međunarodne saradnje u krivičnom pravu, kao i pravila za izručenje. Govori se o tradicionalnoj međunarodnoj saradnji u krivičnoj materiji u dvije situacije:

- kada ne postoji pravna osnova u vidu sporazuma, reciprociteta itd., između strana potpisnica Konvencije, u kom slučaju se primjenjuju odredbe same Konvencije, kao i u slučajevima kada takva osnova postoji;
- kada se primjenjuju odredbe tih pravnih okvira uz pomoć primjene same Konvencije.

Takođe, u glavi III su sadržane odredbe o posebnim oblicima prekograničnog pristupa pohranjenim računarskim podacima koji ne zahtijevaju postupak međunarodne pravne pomoći, kao i uspostavljanje takozvane 24/7 mreže za hitno reagovanje, radi omogućavanja brze i efektivne saradnje između nadležnih organa strana potpisnica.

U maju 2022. godine otvoren je za potpisivanje **Drugi dodatni protokol uz Konvenciju o kompjuterskom kriminalu o unaprijeđenoj saradnji i otkrivanju elektronskih dokaza.**

Osnovna pitanja kojima se bavi Protokol su:

- razvijanje pojednostavljenog mehanizma za izdavanje naloga ili zahtjeva pružaocima usluga u drugim stranama potpisnicama, za proizvodnju informacija o pretplatnicima i podataka o saobraćaju;
- dobijanje informacija o pretplatnicima (npr. identifikacija korisnika posebnog imejl naloga, naloga na društvenim mrežama ili određene IP adrese) u kontekstu domaćih i međunarodnih

krivičnih istraga u vezi sa računarskim kriminalom i drugim krivičnim djelima koja uključuju elektronske dokaze u većini slučajeva nije efikasno korišćenjem postupka međunarodne pravne pomoći. Informacije o pretplatnicima se obično nalaze u posjedu pružalaca usluga i dok se član 18 Konvencije već bavi nekim aspektima dobijanja informacija o pretplatnicima od pružalaca usluga (uključujući i druge strane), utvrđeno je da su komplementarni alati neophodni da bi se direktno objelodanile informacije o pretplatnicima od dobavljača usluga u drugoj državi. Ovi alati bi povećali efikasnost procesa i smanjili pritisak na sistem međunarodne pravne pomoći;

- podaci o saobraćaju se često traže u krivičnim istragama i njihovo brzo otkrivanje može biti neophodno za pronalaženje izvora komunikacije kao polazne tačke za prikupljanje dodatnih dokaza ili za identifikaciju osumnjičenog. Kako su mnogi oblici kriminala na mreži olakšani internet domenima kreiranim ili iskorišćenim u kriminalne svrhe, neophodno je identifikovati osobu koja je registrovala takav domen. Takve informacije posjeduju subjekti koji pružaju usluge registracije imena domena i u tom smislu neophodno je uspostavljanje efikasnog okvira za dobijanje informacija od relevantnih subjekata u drugim stranama ugovornicama;

Protokol reguliše i postupke koji se odnose na međunarodnu saradnju ako nema važećih međunarodnih sporazuma. Važne mjere, kao što su video-konferencije ili zajednički istražni timovi, već su dostupne u skladu sa ugovorima Savjeta Evrope ili drugim bilateralnim i multilateralnim sporazumima. Međutim, takvi mehanizmi nisu univerzalno dostupni među članicama Konvencije, a ovaj protokol ima za cilj da popuni tu prazninu;

Na kraju, ovaj protokol, kao i sama Konvencija, za cilj ima da poveća sposobnost organa za sprovođenje zakona da se bore protiv računarskog i drugih oblika kriminala, uz potpuno poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda i naglašava važnost i vrijednost interneta izgrađenog na besplatnom protoku informacija.¹⁶

Konvencija ima **svoj Komitet, pod nazivom T-CY**, koji je sastavljen od nacionalnih predstavnika zemalja koje su ratifikovale Konvenciju, koji aktivno radi na osavremenjivanju tumačenja i metoda primjene osnovnih odredbi same Konvencije kroz tzv. uputstva (*Guidelines*), koja bi trebala da detaljnije pojasne mogućnost primjene određenih odredbi Konvencije u savremenom životu, kao i u savremenom otkrivanju i gonjenju krivičnih djela iz ove oblasti. **Kancelarija Programa za**

¹⁶ Ekplanatorni izvještaj uz Dodatni protokol uz Konvenciju o računarskom kriminalu o unaprijeđenoj saradnji i otkrivanju elektronskih dokaza https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a48e4b

sajber kriminal Savjeta Evrope (C-PROC) u Bukureštu, Rumunija, ima zadatak da pruži podršku zemljama u jačanju kapaciteta njihovih pravnih sistema da odgovore na izazove koje postavlja sajber kriminal i elektronski dokazi na osnovu standarda Budimpešte Konvencija o sajber kriminalu. Ovo, između ostalog, uključuje i podršku za: jačanje zakonodavstva o sajber kriminalu i elektronskim dokazima u skladu sa standardima vladavine prava i ljudskih prava (uključujući zaštitu podataka), kao i obuke sudija, tužilaca i službenika za sprovođenje zakona.

PRAVNE TEKOVINE EU U OBLASTI BORBE PROTIV TRGOVINE LJUDIMA

Kada je riječ o pravnom okviru Evropske unije u pogledu borbe protiv trgovine ljudima, važno je napomenuti da su u Povelji o temeljnim pravima Evropske unije sadržane tri zabrane (član 5). Za razliku od člana 4 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, u Povelji se uz zabranu ropstva i zabranu prinudnog rada eksplicitno **navodi i zabrana trgovine ljudima**.

Povelja EU o osnovnim pravima¹⁷

Zabrana ropstva i prinudnog rada

Član 5

1. Niko se ne može držati u ropstvu niti ropskom položaju.
2. Ni od koga se ne može zahtijevati da obavlja prinudni ili obavezni rad.
3. Trgovina ljudima je zabranjena.

Dodatno, trgovina ljudima kategorisana je kao naročito težak oblik organizovanog kriminala u članu 83 Ugovora o funkcionisanju EU, koji je dio važećeg Ugovora iz Lisabona. Članom 79 Ugovora o funkcionisanju EU prepoznat je uticaj koju borba protiv trgovine ljudima ima na oblikovanje imigracione politike EU.

Direktiva o uspostavljanju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela 2012/29/EU¹⁸ zakonodavni je instrument EU kojim se utvrđuje minimum standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava krivičnog djela i obezbjeđuje da lica koja su bila žrtve

¹⁷ <https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/913/376-1732-.pdf>

¹⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=SK>

ovog krivičnog djela budu prepoznata i da se prema njima postupa sa poštovanjem. Takva lica moraju dobiti i odgovarajuću zaštitu, podršku i pristup pravdi. Ova direktiva značajno jača prava žrtava i članova njihovih porodica na informacije, podršku i zaštitu. Ona dalje jača procesna prava žrtava u krivičnom postupku. Ova direktiva takođe propisuje da države EU obezbjeđuju odgovarajuću obuku o potrebama žrtava za one službenike koji će vjerovatno doći u kontakt sa žrtvama. Direktiva o pravima žrtve posebno je važna za žrtve trgovine ljudima jer podstiče države članice da sa posebnom pažnjom ocjenjuju da li su žrtve trgovine ljudima izložene riziku viktimizacije, zastrašivanja i odmazde i navodi kako treba da postoji jaka pretpostavka da će takve žrtve dobiti posebne mjere zaštite.

Direktiva 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima¹⁹ predstavlja osnovni zakonodavni akt EU, koji utvrđuje pravni okvir za borbu protiv trgovine ljudima. Ova direktiva pisana je u duhu Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, na koju se i osvrće, uključuje integrativni pristup, koji se fokusira na prava žrtava i pol žrtve, previđajući da se mjere pomoći i podrške žrtvama preduzimaju uzimajući u obzir rodnu dimenziju trgovine ljudima kad god je to moguće. Bazirana je i na principu **3P**²⁰. Direktiva protiv trgovine ljudima utvrđuje stroge odredbe o **zaštiti** žrtava, pomoći i podršci, ali i o **prevenciji i krivičnom gonjenju** krivičnog djela trgovine ljudima.

Države članice EU imale su obavezu da do 2013. godine usaglase svoje zakonodavstvo sa ovom direktivom. Treba imati u vidu da se **poslije 2013. godine, a u skladu da pravom EU, odredbe ove direktive koje su jasne, precizne i bezuslovne mogu direktno primijeniti u državama članicama, što ima za posljedicu da se žrtve trgovine ljudima mogu pred nacionalnim sudovima država članica pozvati na prava garantovana u tim odredbama**, bez obzira na to da li je država usaglasila svoje zakonodavstvo sa Direktivom 2011/36 ili to nije uradila.

Član 2(1) Direktive navodi da je trgovina ljudima: *vrbovanje, prevoz, prebacivanje, sklanjanje ili prihvatanje lica, uključujući razmjenu ili prenos kontrole nad tim licima, putem prijetnji ili upotrebe sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili položaja ugroženosti*

¹⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32011L0036>

²⁰ 3P princip podrazumijeva: Sprečavanje (eng. *Prevention*); zaštitu (eng. *Protection*); krivično gonjenje (eng. *Prosecution*).^[6]

ili davanje ili primanje novca ili koristi da bi se dobila saglasnost lica koje ima kontrolu nad drugim licem, a za svrhe eksploatacije.

Principi nekažnjavanja i negonjenja takođe su inovativni aspekti Direktive protiv trgovine ljudima, kao i obaveza rane identifikacije, za razliku od obaveze identifikacije koja je definisana u drugim odredbama. Nadležni organi država članica EU mogu da odluče da ne gone krivično i da ne izriču kazne žrtvama trgovine ljudima za njihovu uključenost u kriminalne aktivnosti koje su bili prinuđeni da počine kao direktna posljedica toga što su bili žrtve trgovine ljudima.²¹

Komisija EU prati sprovođenje ove direktive u državama članicama i u godišnjim izvještajima o napretku država kandidata u procesu pristupanju EU redovno se osvrće i na napredak te države u odnosu na primjenu Direktive 2011/36.

U decembru 2022. godine Evropska komisija je objavila **Predlog direktive Evropskog parlamenta i Savjeta o izmjeni Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava.**²²

Predlogom se nastoji **ojačati pravni okvir EU-a za suzbijanje trgovine ljudima.** Kako bi se postigao tako definisan opšti cilj, utvrđena su četiri posebna cilja:

- **osiguravanje odgovarajućeg sprečavanja i otkrivanja, te boljeg praćenja trgovine ljudima na nivou EU** jačanjem kapaciteta svih aktera koji bi se mogli susretati s (potencijalnim) žrtvama da prepoznaju elemente krivičnog djela, kao i boljim poznavanjem pojave trgovine ljudima i ključnih trendova,
- **jačanje krivičnog odgovora na krivično djelo, između ostalog i u prekograničnom kontekstu,** kako bi se ojačao kapacitet organa za sprovođenje zakonodavstva i pravosudnih organa za suzbijanje krivičnog djela, kao i prilagođavanje novim načinima djelovanja i poslovnim modelima, uključujući i za pronalaženje rješenja za nove prijetnje,

²¹ TRGOVINA LJUDIMA, Pregled međunarodnog prava, prakse Evropskog suda za ljudska prava i sudova u Crnoj Gori, AIRE centar, 2019.

²² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0732>

- **osiguravanje odgovarajuće pomoći, podrške i zaštite žrtvama trgovine ljudima u svim državama članicama**, posebno poboljšavanjem ranog otkrivanja i mehanizama upućivanja, između ostalog u prekograničnom kontekstu,
- **smanjenje potražnje za uslugama iskorišćavanja žrtava trgovine ljudima koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu različitih oblika iskorišćavanja**, od jačanja krivičnog odgovora na korišćenje usluga i eksploatisanih žrtava do jačanja aktivnosti širenja svijesti i obrazovanja.

U preambuli Predloga direktive naglašava se da su se promijenili i načini djelovanja trgovaca ljudima, koji često djeluju u okviru organizovanog kriminala, što je rezultiralo povećanom prijetnjom od trgovine ljudima. Dodatno, **istaknuto je da napredak tehnologije omogućava trgovcima ljudima da žrtve vrbuju i iskorišćavaju na daljinu, te da materijale u vezi s iskorišćavanjem masovno dijele na internetu**. Ista tehnološka sredstva otežavaju otkrivanje krivičnog djela, utvrđivanje počinioca krivičnog djela, te ulazak u trag novcu korišćenom za izvršenje krivičnog djela i dobiti ostvarenoj krivičnim djelom. Predlogom se nastoje savladati prepreke koje donosi sve veća digitalizacija trgovine ljudima i poboljšati krivičnopravni odgovor na krivična djela koja su potpomognuta tehnologijom. U tom smislu Komisija predlaže dodavanje novog članka 2a, u kojem se izričito navodi da namjerna djela i sredstva iz člana 2, stava 1, kao i oblici iskorišćavanja kako su definisani u članu 2, stav 3, uključuju djela počinjena upotrebom informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Time će se osigurati da **se internet dimenzija krivičnog djela uzme u obzir za svaki element krivičnog djela trgovine ljudima**.

Član 2a

Krivična djela trgovine ljudima počinjena ili omogućena upotrebom informacijskih ili komunikacijskih tehnologija

Države članice preduzimaju potrebne mjere kako bi osigurale da djela učinjena sa namjerom i sredstva iz člana 2. stavka 1. te oblici iskorištavanja utvrđeni u članku 2. stavku 3. uključuju djela počinjena upotrebom informacijskih i komunikacijskih tehnologija.

Upravo izmjene Direktive predstavljene su kao jedna od ključnih aktivnosti u okviru Strategije EU za borbu protiv trgovine ljudima (2021–2025),²³ koju je u aprilu 2021. predstavila Komisija. Fokus Strategije je na sprečavanju izvršenja krivičnog djela, procesuiranju izvršilaca krivičnog djela i zaštiti i osnaživanju žrtava. Kako se kod krivičnog djela trgovine ljudima kao izvršiocima često pojavljuju organizovane kriminalne grupe, Strategija za borbu protiv trgovine ljudima usko je povezana sa Strategijom EU za borbu protiv organizovanog kriminala.²⁴ Zaštita društva od organizovanog kriminala, uključujući borbu protiv trgovine ljudima, prioritet je u okviru Strategije bezbjednosti EU.²⁵

PRAVNE TEKOVINE EU U OBLASTI BORBE PROTIV VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA

EU i zemlje članice zalažu se za snažan i efikasan zakonodavni okvir za borbu protiv visokotehnoškog kriminala. EU je već usvojila određeno zakonodavstvo o sajber kriminalu, uključujući **Direktivu o borbi protiv seksualne eksploatacije djece na internetu i dječje pornografije**²⁶.

Direktiva 2013/40/EU²⁷ je donijeta od strane Evropskog parlamenta 20. avgusta 2013. godine i odnosi se na napade usmjerene protiv informacionih sistema. Direktiva mijenja okvirnu odluku Savjeta 2005/222/JHA i predstavlja sastavni dio tzv. *acquis communautaire* – zajedničkog okvira zemalja članica Evropske unije. Cilj Direktive je da približi krivičnim zakonodavstvima zemalja članica Unije oblast napada protiv informacionih sistema, uspostavljanjem minimalnih pravila koja se odnose na definiciju krivičnih djela i odgovarajućih krivičnih sankcija, kao i unapređenje saradnje između nadležnih organa, koji uključuju pripadnike policije i drugih specijalizovanih agencija za sprovođenje zakona članica Unije, te i nadležnih specijalizovanih agencija i tijela same Evropske unije, kao što su EUROJUST, EUROPOL ili njegov Evropski

²³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0171>

²⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0170>

²⁵ <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf>

²⁶ Direktiva 2011/93/EU koja zamjenjuje Okvirnu odluku Savjeta 2004/68/JHA

²⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0040>

centar za *Sajber crime* (EC 3), kao i uključivanje u rad Evropske agencije za mrežnu i informatičku sigurnost (ENISA).

Direktiva, između ostalog, uvodi krivične sankcije za novo krivično djelo u vidu pravljenja i korišćenja tzv. botnetova, kao čin uspostavljanja udaljene kontrole nad značajnim brojem računara putem instalacije malicioznog softvera, a kroz precizno usmjerene sajber napade. Jednom kad se takva mreža kreira, ona konstituiše „botnet“, koji može biti aktiviran bez znanja i pristanka korisnika računara radi otpočinjanja napada u širokom obimu i zahvatu, koji obično ima takav kapacitet, tj. mogućnost i snagu, da izazove znatnu štetu na način kao što je to opisano u Direktivi. Bitno je takođe naglasiti da ova direktiva propisuje visinu krivičnih sankcija, tj. barem za ona krivična djela koja se ne smatraju manje društveno opasnim. Države članice Unije mogu propisati šta predstavlja manje društveno opasna djela, u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvima i praksom. S druge strane, Direktiva, posebno u oblasti napada protiv informacionih sistema, zahtijeva efektivno, proporcionalno i dovoljno odvrćajuće krivičnopravne sankcije i njihovu visinu, kao i unapređenje saradnje među pravosudnim i drugim nadležnim organima, a što sve ne može biti postignuto samo od strane pojedinačnih zemalja članica, već bi trebalo da bude postignuto na nivou same Evropske unije, iz kojih razloga Unija može ostvariti takve vrste mjera koje su u skladu sa principom supsidijariteta, što je propisano članom 5 Ugovora o Evropskoj uniji.

U Direktivi 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije djece i dječje pornografije se konstatuje da je dječja pornografija, koja se sastoji od fotografija seksualnog zlostavljanja djece i od drugih posebno teških oblika seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja djece, u porastu i da se širi sa upotrebom novih tehnologija i interneta. Navodi se da „seksualno zlostavljanje i seksualno iskorišćavanje djece, uključujući dječju pornografiju, predstavljaju teška kršenja osnovnih prava, posebno prava djece na zaštitu i brigu za njihovu dobrobit, kako je to predviđeno Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima djece iz 1989. i Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije“. Direktiva ima za cilj da stvori pravni okvir za zaštitu djece od svih oblika seksualne zloupotrebe i iskorišćavanja, kao i unapređenje međunarodne saradnje, mjera prevencije i mjera zaštite djece žrtava tih krivičnih djela. Direktiva sadrži minimum pravila kojih su države dužne da se pridržavaju u propisivanju krivičnih djela i sankcija u vezi sa seksualnom zloupotrebom i iskorišćavanjem djece i dječjom pornografijom i odredbe koje su od značaja za njihovo sprečavanje i zaštitu žrtava ovih krivičnih djela. U Direktivi

su navedene radnje u vezi sa seksualnom zloupotrebom i iskorišćavanjem djece i dječjom pornografijom koje su države članice dužne da inkriminišu u svojim zakonodavstvima, a za svaku od radnji propisani su i minimum i maksimum kazne zatvora koje je država dužna da ispoštuje prilikom predviđanja sankcije za određeno krivično djelo.

Veoma je značajno istaći kako Direktiva posebno ukazuje na vrbovanje (*grooming*) djece u seksualne svrhe putem interneta kao na specifičnu prijetnju, a države članice su podstaknute da ovakvo ponašanje predvide kao krivično djelo. Visina kazne ostavlja se nacionalnom zakonodavstvu članica. **Krivična djela su razvrstana kao djela seksualnog zlostavljanja, zatim seksualne eksploatacije i djela u vezi sa dječjom pornografijom.**

U 2016. godini obavljen je Izvještaj Komisije Evropskom parlamentu i Savjetu o ocjeni u kolikoj mjeri su države članice preduzele mjere potrebne za usklađivanje sa Direktivom 2011/93/EU. Izvještaj pruža detaljan pregled uporedne prakse zemalja članica EU.²⁸

Strategija sajber bezbjednosti Evropske unije je prvi krovni dokument kojim Evropska komisija određuje sveobuhvatni strateški pristup pitanju sajber bezbjednosti na svojoj teritoriji. Strategija definiše ukupno pet prioriteta: ostvarivanje sajber otpornosti, drastično smanjenje sajber kriminala, razvoj politike i kapaciteta sajber odbrane, razvoj industrijskih i tehnoloških resursa za sajber bezbjednost i uspostavljanje koherentne politike sajber prostora za Evropsku uniju i promovisanje ključnih vrijednosti EU. U okviru prvog strateškog prioriteta (ostvarenje sajber otpornosti – *cyber resilience*), Strategija naglašava potrebu za jačanjem kapaciteta država članica i privatnog sektora da spriječe, otkriju i nose se sa sajber incidentima. Takođe, Strategija predviđa i nacionalne programe u okviru zemalja članica, kao što su obuke o bezbjednosti mreža i informacija u školama, zaštiti ličnih podataka za studente informacionih tehnologija i kompjuterskih nauka i osnovne obuke za zaposlene u državnoj administraciji.

²⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1486726102713&uri=CELEX:52016DC0871>

ZAKONODAVNI SISTEM U CRNOJ GORI

Crna Gora kao zemlja kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, prepoznajući trendove i značaj, potpisala je i ratifikovala značajan broj međunarodnih i regionalnih konvencija, u skladu sa kojima je preuzela i preduzela brojne strateške i zakonodavne aktivnosti na planu usklađivanja nacionalnog zakonodavstva i institucionalnog okvira sa međunarodnim standardima u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i visokotehnološkog kriminala.

USTAVNI OKVIR CRNE GORE

U skladu sa članom 9 Ustava „potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni su dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva“. Dodatno, odredba stava 4, člana 28 Ustava Crne Gore²⁹ propisuje da se niko ne smije držati u ropstvu ili ropskom položaju.

NACIONALNI PRAVNI OKVIR U OBLASTI BORBE PROTIV TRGOVINE LJUDIMA

Nacionalni pravni okvir na polju aktivnosti protiv trgovine ljudima evoluirao je od početka 2000. godine. Odredbe kojima se kriminalizuje trgovina ljudima unesene su u Krivični zakonik (KZ) 2003. godine³⁰, posebno u član 444 (trgovina ljudima), član 445 (trgovina djecom radi usvojenja) i član 446 (zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu).

Odredbe protiv trgovine ljudima iz KZ-a pretrpjele su nekoliko izmjena i dopuna, kojima je krivični zakonodavac pravio pomak i usklađivao domaći pravni okvir sa međunarodnim standardima i zahtjevima međunarodne zajednice. Te izmjene i dopune izvršene su u 2003,³¹

²⁹ Ustav Crne Gore („Sl. list CG”, br. 1/2007)

³⁰ „Službeni list Republike Crne Gore”, br. 070/03 od 25. 12. 2003.

³¹ „Službeni list Republike Crne Gore”, br. 070/03 od 25.12.2003.

2004,³² 2006,³³ 2008,³⁴ 2010,³⁵ 2013,³⁶ 2015.³⁷ i 2017.³⁸ godini. Dopune u odnosu na svrhu eksploatacije vršene su u cilju proširenja kruga radnji, kvalifikatornih okolnosti. Taj spisak je proširen tako da obuhvata i javne zvaničnike koji su, u vršenju svojih dužnosti, počinili krivično djelo trgovine ljudima.

Primjera radi, mogu se navesti promjene koje su nastupile u nekoliko izmjena:

U 2010. godini KD trgovine ljudima iz člana 444 bilo je definisano:

„(1) Ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Smatra se da je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu i kada učinilac nije upotrijebio silu, prijetnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.

(3) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine.

(4) Ako je usljed djela iz st. 1 do 3 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do dvanaest godina.

(5) Ako je usljed djela iz st. 1 i 3 ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

(6) Ko se bavi vršenjem krivičnog djela iz st. 1 do 3 ovog člana ili je djelo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje deset godina.

(7) Ko koristi usluge lica za koje zna da je prema njemu učinjeno djelo iz stava 1 ovog člana, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

³² „Službeni list Republike Crne Gore”, br. 013/04 od 26. 2. 2004.

³³ „Službeni list Republike Crne Gore”, br. 047/06 od 25. 7. 2006.

³⁴ „Službeni list Crne Gore”, br. 040/08 od 27. 6. 2008.

³⁵ „Službeni list Crne Gore”, br. 025/10 od 5. 5. 2010, i br. 073/10 od 10. 12. 2010.

³⁶ „Službeni list Crne Gore”, br. 040/13 od 13. 8. 2013, i br. 056/13 od 6. 12. 2013.

³⁷ „Službeni list Crne Gore”, br. 014/15 od 26. 3. 2015, 042/15 od 29. 7. 2015 i br. 058/15 od 9. 10. 2015.

³⁸ „Službeni list Crne Gore”, br. 044/17 od 6. 7. 2017.

(8) Ako je djelo iz stava 7 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina“.

U 2013. godini izmjenama u članu 444, stav 1, poslije riječi „sluge“, dodale su se riječi „ropstva ili ropstvu sličan odnos“ i zarez, a poslije riječi „svrhe“ dodate su „sklapanja nedozvoljenog braka“.

Stav 3 promijenjen je tako da glasi:

„(3) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu ili je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno od strane službenog lica u obavljanju službene dužnosti ili je sa umišljajem doveden u opasnost život jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine“.

Poslije stava 8 dodaje se novi stav, koji glasi:

„(9) Pristanak žrtve prema kojoj je izvršeno djelo iz st. 1 do 3 ovog člana bez uticaja je na postojanje tog krivičnog djela“.

U 2017. godini napravljene su manje izmjene koje su se odnosile na proširivanje mogućih radnji u vezi sa ličnim ispravama. U članu 444, stav 1, riječi „zadržavanjem ličnih isprava“ zamjenjuju se riječima „zadržavanjem, oduzimanjem ili uništenjem ličnih isprava, falsifikovanjem ličnih isprava, pribavljanjem ili izradom falsifikovanih isprava“.

U trenutno važećim odredbama člana 444 važećeg KZ CG, trgovina ljudima je definisana:

(1) Ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem, oduzimanjem ili uništenjem ličnih isprava, falsifikovanjem ličnih isprava, pribavljanjem ili izradom falsifikovanih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, ropstva ili ropstvu sličan odnos, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, sklapanja nedozvoljenog braka, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Smatra se da je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu i kada učinilac nije upotrijebio silu, prijetnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.

(3) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu ili je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno od strane službenog lica u obavljanju službene dužnosti ili je sa umišljajem doveden u opasnost život jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine.

(4) Ako je usljed djela iz st. 1 do 3 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do dvanaest godina.

(5) Ako je usljed djela iz st. 1 i 3 ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

(6) Ko se bavi vršenjem krivičnog djela iz st. 1 do 3 ovog člana ili je djelo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje deset godina.

(7) Ko koristi usluge lica za koje zna da je prema njemu učinjeno djelo iz stava 1 ovog člana, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(8) Ako je djelo iz stava 7 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

(9) Pristanak žrtve prema kojoj je izvršeno djelo iz st. 1 do 3 ovog člana bez uticaja je na postojanje tog krivičnog djela.

Nadalje, odredbama člana 445 važećeg KZ CG, trgovina maloljetnim licima radi usvojenja je definisana:

(1) Ko oduzme maloljetno lice radi njegovog usvojenja protivno važećim propisima ili ko usvoji takvo lice ili posreduje u takvom usvojenju ili ko u tom cilju kupi, proda ili preda drugo lice koje

nije navršilo četrnaest godina ili ga prevozi, obezbjeđuje mu smještaj ili ga prikriva, kazniće se zatvorom od jedne do pet godina.

(2) Ko se bavi vršenjem djelatnosti iz stava 1 ovog člana ili je djelo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje tri godine.

Konačno, zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu propisano je odredbama člana 446 važećeg KZ CG:

(1) Ko, kršeći pravila međunarodnog prava, stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugom licu ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji ovakvog lica ili podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava ili o kojem se stara, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Ko prevozi lica koja se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu iz jedne zemlje u drugu, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(3) Ko djelo iz st. 1 i 2 ovog člana učini prema maloljetnom licu, kazniće se zatvorom od pet do petnaest godina.

Uzimajući u obzir status zemlje kandidata za punopravno članstvo u EU, Crna Gora posebnu pažnju posvećuje usklađivanju sa standardima Evropske unije. Neki od identifikovanih nedostajućih elemenata već su uvršteni u predloge najavljenih izmjena KZ i ZKP.

IZVOR PRAVA	EU	NEDOSTAJUĆI ELEMENTI U ZAKONODAVSTVU CRNE GORE
Direktiva 2011/36/EU o sprečavanju suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti	o i	U odnosu na član 444 KZ: <ul style="list-style-type: none">• Otmica i prevara nisu predviđeni kao načini izvršenja djela. Predlog izmjena i dopuna KZ predviđa kao način izvršenja otmicu, ali ne i prevaru;

<p>žrtava trgovine ljudima</p>	<ul style="list-style-type: none"> • U cilju potpunog usaglašavanja ne samo sa odredbama ove direktive već i drugim međunarodnim instrumentima prava, potrebno je terminološkog usklađivanje pojma djeteta umjesto termina maloljetnih lica. U Direktivi se navodi da je dijete osoba mlađa od 18 godina; • Uvođenje odredbe o nekažnjavanju žrtve za kriminalne djelatnosti na čije izvršenje je bila prinuđena. <p>U odnosu na član 445 KZ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Osnovni nedostatak ovih odredbi je izostanak zaštite za djecu stariju od 14 godina, što je posljedica razlikovanja pojma djeteta od pojma maloljetnog lica. Ponovo treba istaći da je potrebno Krivični zakonik CG uskladiti prije svega sa Konvencijom o pravima djeteta, a onda i sa drugim međunarodnim instrumentima koji slijede tu konvenciju, uključujući i Direktivu protiv trgovine ljudima, u kojima se djetetom smatra svaka osoba mlađa od 18 godina. <p>U odnosu na 446 KZ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pristanak žrtve na uspostavljanje ropskog ili njemu sličnog odnosa ne smije da bude od važnosti za postojanje krivičnog djela. U budućim izmjenama i naglasiti da krivično djelo postoji bez obzira na pristanak žrtve; • Terminološku usklađivanje pojma djeteta i maloljetnih lica; <p>U odnosu na Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična djela postoji neusaglašenost sa navedenom direktivom 2011/36, koja predviđa mogućnost privremenog ili trajnog zatvaranja poslovnih prostorija koje su korišćene za izvršenje krivičnog djela trgovine ljudima,</p>
<p>Direktiva</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Propisuje da svaki materijal koji vizualno prikazuje bilo koju osobu koja izgleda kao dijete u stvarnom ili simuliranom seksualnom činu

<p>2011/93/EU o</p> <p>suzbijanju</p> <p>seksualnog</p> <p>zlostavljanja i</p> <p>seksualne</p> <p>eksploatacije djece i</p> <p>dječje pornografije</p>	<p>ili prikazivanje polnih organa osobe koja izgleda kao dijete, prije svega za seksualne potrebe;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Propisuje da realistične slike djeteta u seksualnom činu ili realistične slike polnih organa djeteta, prije svega za seksualne potrebe; • Uspostavljanje mehanizma za brzo uklanjanje sadržaja. Direktiva zahtijeva od država članica da predvide mjere koje omogućuju brzo uklanjanje takvih sadržaja, te se mogu predvidjeti izmjene Zakona o elektronskoj komunikaciji; • Mogućnost propisivanja odredbi kojima bi se regulisale seksualne aktivnosti uz uzajamni pristanak između vršnjaka i približno istog stepena psihičkog i fizičkog razvoja ili zrelosti; • Usaglašavanje sa zaprijećenom minimalnom kaznom za mamljenje (<i>grooming</i>) djeteta u cilju vršenja krivičnih djela protiv polne slobode, jer Direktiva predviđa kao minimum godinu dana, dok je u trenutno važećem KZ zaprijećena minimalna kazna šest mjeseci.
--	---

Takođe, tokom prethodnih godina značajna pažnja posvećuje se prilagođavanju zakonodavstva međunarodnim i regionalnim standardima kojima se propisuje zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije. Član 23 Lanzarot konvencije obavezuje države da u svoje krivično zakonodavstvo uvedu odredbu koja bi inkriminisala uspostavljanje elektronskih kontakata koji imaju za cilj povezivanje odraslih i maloljetnih lica u cilju kasnije seksualne eksploatacije maloljetnika. Shodno navedenom članu 23 Lanzarote konvencije, u **Krivičnom zakoniku je u članu 211 b propisano djelo „Mamljenje djeteta u cilju vršenja krivičnih djela protiv polne slobode“**. Propisano je da će se punoljetno lice koje, u namjeri izvršenja krivičnog djela iz člana 204, stav 5, člana 205, stav 3, člana 206, člana 207, stav 3, člana 208, stav 1, člana 209, člana 210, stav 1 i člana 211, st. 1 i 4 ovog zakonika, koristeći sredstva informaciono-komunikacionih tehnologija ili na drugi način, dogovori susret sa djetetom i preduzme radnje da do tog susreta dođe, kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina. Kod *groominga*, kako je predviđeno u crnogorskom krivičnom zakonodavstvu, mora biti prisutna ne samo veza sa

taksativno navedenim krivičnim djelima u stavu 1 već je važno istaći da je bitan element činjenica dolaska počinioca na mjesto sastanka. S obzirom na zapriječenu kaznu, pokušaj je kažnjiv. Ovdje treba ukazati na to da je Odbor za primjenu Lanzarote konvencije usvojio mišljenje o odredbi 23, kojim poziva države ugovornice da razmisle o proširenju kriminalizacije i na slučajeve kada seksualno zlostavljanje nije rezultat neposrednog sastanka, već i na ona ponašanja koja se završavaju na internetu, postignutim dogovorom za sastanak.

Takođe, u Predlogu zakona o izmjenama i dopunama KZ, koji je dostavljen parlamentu u julu 2023. godine, propisuje se novo krivično djelo „Prodaja djece“. Potreba uvođenja ovog krivičnog djela postoji jer je Komitet UN za prava djeteta u svojim Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izvještaju Crne Gore naveo da urgira da država potpisnica naročito: obezbijedi u domaćem zakonodavstvu eksplicitnu definiciju krivičnog djela prodaje djece i osigura da ona bude inkorporirana u relevantno zakonodavstvo u skladu sa članovima 2 i 3 Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji iz 2000. godine.

„Prodaja djece

Član 445a

Ko drugome protivpravno nudi, prihvata ili posreduje u prebacivanju djeteta za novčanu ili drugu naknadu, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.“

Niz drugih nacionalnih akata ima važnost za aktivnosti protiv trgovine ljudima i zaštitu žrtava trgovine ljudima, a naročito: - Zakonik o krivičnom postupku (ZKP), koji je objavljen 18. avgusta 2009. godine i u potpunosti stupio na snagu 1. septembra 2011. godine; - Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državnom tužiocu iz 2008. godine; - Zakon o zaštiti svjedoka iz 2004. godine; - Zakon o strancima iz 2008. godine. Dalje, Zakon o maloljetničkom pravosuđu i reguliše status i zaštitu djece, uključujući žrtve trgovine ljudima u krivičnim procesima.

Posebno treba istaći **Smjernice o nekažnjavanju žrtava**, koje služe kao alat policijskim službenicima, državnim tužiocima i sudijama za primjenu načela nekažnjavanja žrtava trgovine ljudima ukoliko se utvrdi uzročno-posljedična veza između (potencijalne) žrtve i učinjenog krivičnog djela, ili da se u slučaju pokretanja u što ranijoj fazi isti obustavi, odnosno ukoliko se postupak vodi pred sudom – da se okonča u što je moguće kraćem roku i to na način koji će za rezultat imati nekažnjavanje žrtve.

Dodatno, osnovi mehanizma upućivanja za potencijalne i žrtve trgovine ljudima u Crnoj Gori definisani su **Sporazumom o saradnji između državnih institucija i nevladinog sektora**, čija je svrha saradnja na prevenciji, edukaciji, prijavljivanju i krivičnom gonjenju izvršilaca i zaštiti potencijalnih žrtava trgovine ljudima, uz puno poštovanje njihovih ljudskih prava, sa ciljem obezbjeđivanja fizičke, psihološke, zdravstvene, socijalne i dječje zaštite i olakšavanja njihove integracije u novo društvo, odnosno reintegracije, u slučaju dobrovoljnog povratka u zemlju porijekla. Ovaj sporazum čini produktivnijom saradnju državnih tijela koja su direktno uključena u pitanja trgovine ljudima i na taj način zakonom definisane obaveze institucija konkretizovane su kroz jasno određene operativne postupke koje potpisnici Sporazuma realizuju u rješavanju konkretnog slučaja trgovine ljudima.³⁹

Očekuje se da će u najskorijem vremenu biti incirano i zaključivanje novog / revidiranje postojećeg Sporazuma o saradnji između državnih institucija i nevladinog sektora. Kako⁴⁰ je navedeno od strane predstavnika MUP-a CG, izmjene Sporazuma mogu poslužiti kao dobra polazna osnova za uključivanje i definisanje oblika saradnje koji će u većoj mjeri biti prilagođeni i uočenom *modus operandi* – upotrebe visoke tehnologije kod KD trgovine ljudima.

Vlada Crne Gore je 2020. godine usvojila i **Nacionalni plan za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima**. Dokument sadrži opšti i poseban dio. Opštim dijelom definisani su osnov, međunarodni i nacionalni pravni okvir, osnovni pojmovi, principi i struktura dokumenta, kao i sastav i nadležnosti Tima za formalnu identifikaciju žrtava. U posebnom dijelu dokumenta detaljno su objašnjeni koraci koje je potrebno preduzeti u cilju pružanja inicijalne pomoći, zaštite i upućivanja lica za koja se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima i dobro sprovedena procedura za njihovu formalnu identifikaciju. Na operativnom nivou, Tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, koji je formirao ministar unutrašnjih poslova u novembru 2019. godine, dužan je da postupi u skladu sa Nacionalnim planom od 2020. godine.

U primjeni je i **Protokol o postupanja organa, ustanova i organizacija u Crnoj Gori sa djecom uključenom u život i rad na ulici iz 2022. godine**.⁴¹

³⁹ Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024. godine, str.16

⁴⁰ Zoom intervju sa predstavnicama MUP CG, 15. maj 2023. godine

⁴¹ <https://www.gov.me/dokumenta/bd6ae515-d8e2-476d-968f-77d4708e4d1e>

NACIONALNI PRAVNI OKVIR U OBLASTI BORBE PROTIV VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA

Crna Gora je zakonodavni okvir sprečavanja narušavanja funkcionisanja informaciono-komunikacionih tehnologija, sprovođenja istraga i rasvjetljavanja slučajeva računarskog, visokotehnoškog kriminala i sankcionisanja počinitelaca započela da uspostavlja reformom krivičnog zakonodavstva.

Kada govorimo o nacionalnom zakonodavstvu kojim se uređuju pitanja u vezi sa visokotehnoškim kriminalom, pored krivičnog zakonodavstva od značaja su sljedeći zakoni i podzakonski akti: Zakon o informacionoj bezbjednosti, Zakon o Agenciji za nacionalnu bezbjednost, Zakon o određivanju i zaštiti kritične infrastrukture, Zakon o tajnosti podataka, Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Zakon o elektronskim komunikacijama, Zakon o elektronskoj trgovini, Zakon o elektronskom potpisu, Uredba o mjerama informacione bezbjednosti, Pravilnik o standardima informacione bezbjednosti i sl.

Crnogorsko krivično zakonodavstvo usaglašavalo je svoje odredbe sa odredbama Budimpeštanske konvencije, pa su tako u **XIII glavi pod pojmom „Značenje izraza“ u član 142 Krivičnog zakonika** unijete definicije, odnosno značenje određenih pojmova koji su od značaja za krivična djela protiv bezbjednosti računarskih podataka, a definicije se zasnivaju na savremenoj kompjuterskoj tehnologiji i informatici, te mogu da posluže i budu od značaja i za primjenu drugih krivičnih djela čije izvršenje je povezano sa kompjuterom. **Mogu se primijeniti i kod onih krivičnih djela koja u svom činjeničnom opisu nemaju te pojmove.**

Krivični zakonik

Član 142

(19) **Računarskim sistemom** smatra se svaki uređaj ili grupa međusobno povezanih ili uslovljenih uređaja, od kojih jedan ili više njih, u zavisnosti od programa, vrši automatsku obradu podataka.

(20) **Računarskim podatkom** smatra se svako izlaganje činjenica, podataka ili koncepata u obliku koji je pogodan za obradu u računarskom sistemu, uključujući tu i programe pomoću kojih računarski sistem vrši svoje funkcije.

(21) **Računarskim programom** smatra se skup uređenih računarskih podataka na osnovu kojih računarski sistem vrši svoje funkcije.

(22) **Računarski virus** je računarski program koji ugrožava ili mijenja funkcije računarskog sistema i mijenja, ugrožava ili neovlašćeno koristi računarske podatke.

(23) **Podacima o računarskom saobraćaju** smatraju se svi računarski podaci koje generišu računarski sistemi, koji čine lanac komunikacije između dva računarska sistema koji komuniciraju uključujući i njih same.

Uvodeći ove pojmove i definicije u materijalno zakonodavstvo, Crna Gora je usaglasila svoje nacionalno zakonodavstvo sa Konvencijom o računarskom kriminalu i, **kroz uvođenje nove glave u Krivični zakonik, „Krivična djela protiv bezbjednosti računarskih podataka”, obuhvatila sva krivična djela visokotehnološkog kriminala.** Član 2 Konvencije, koji govori o krivičnom djelu nedozvoljenog pristupa kompjuterskom sistemu ili njegovom dijelu, sa namjerom pribavljanja kompjuterskih podataka, član 3 Konvencije, koji govori o bespravnom presretanju prenosa kompjuterskih podataka koji nisu javne prirode ka kompjuterskom sistemu, i član 4 Konvencije, koji govori o bespravnom oštećenju, brisanju, kvarenju, mijenjaju ili prikriivanju kompjuterskih podataka, inkorporirani su u Zakon.

Osim krivičnih djela koja su svrstana u Posebnu glavu krivičnih djela protiv bezbjednosti računarskih podataka Krivičnog zakonika, **članom 211 Krivičnog zakonika predviđeno je i krivično djelo koje se tiče suzbijanja dječje pornografije i nosi naziv „prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječije pornografije”.** Naime, okvirnom odlukom Savjeta Evrope predviđen je niz konkretnih mera o suzbijanju dječje pornografije na internetu, a u cilju prevencije i suzbijanja proizvodnje, obrade, posjedovanja i distribucije materijala sa dječjom pornografijom, kao i efikasnosti istraga i krivičnog progona za prestupe iz ove oblasti. **U pomenutom članu Krivičnog zakonika inkorporirana je i odredba člana 9 Konvencije o sajber kriminalu,** koji predviđa da nacionalna zakonodavstva država

članica treba da predvide kao krivična djela radnje koje se učine namjerno i bespravno, a tiču se proizvodnje dječje pornografije u cilju njene distribucije preko kompjuterskih sistema, te nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dječje pornografije preko kompjuterskih sistema; distribucije dječje pornografije; dobavljanja dječje pornografije bilo za sebe ili za drugog i samo posjedovanje dječje pornografije u kompjuterskom sistemu, a sve preko kompjuterskih sistema.

Pod pojmom ili izrazom *dječja pornografija* podrazumijeva se pornografski materijal koji vizuelno prikazuje:

- maloljetnika koji učestvuje u seksualnom činu,
- lice po čijem se izgledu može zaključiti da je maloljetnik koji učestvuje u tom činu,
- realističke slike koje predstavljaju maloljetnika koji učestvuje u tom činu.

Kada se govori o maloljetnicima, misli se na lica mlađa od 18 godina, mada je ovim članom ostavljena mogućnost da države članice mogu da postave i drugačiju starosnu godinu, s tim da ona ne može biti manja od 16 godina. Države takođe mogu da rezervišu pravo u cjelini ili djelimično u vezi sa stavovima o tome šta se podrazumijeva pod dječjom pornografijom.

Za krivično djelo „prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječje pornografije” može se izreći kazna zatvora i do pet godina onome ko iskoristi maloljetnika za proizvodnju slika, audio-vizuelnih i drugih predmeta pornografske sadržine i ko nabavlja, prodaje, prikazuje ili prisustvuje prikazivanju ili na drugi način učini dostupnim audio-vizuelne i druge predmete pornografske sadržine, a na istima se nalazi dijete. Dakle, predmet izvršenja ovog krivičnog djela jeste dijete. Nadalje, ovim članom je predviđeno da se neće kazniti lice koje posjeduje takve predmete ako je stariji maloljetnik prikazan na njima dao svoj pristanak na to ili ako to lice drži te predmete isključivo za sopstvenu upotrebu. Kao što je već pomenuto, u važećem crnogorskom krivičnom zakonodavstvu upotrebljavaju se termini dijete i maloljetnik. **Evropsko pravo** ne poznaje takva dva različita termina, već **pod djetetom podrazumijeva svako lice mlađe od 18 godina.**

Dječja pornografija

Član 211

(1) Ko djetetu proda, pokloni, prikaže ili javnim izlaganjem, posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija ili na drugi način učini dostupnim slike, tekstove, audiovizuelne ili druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(2) Ko navodi ili iskoristi dijete za proizvodnju slika, audiovizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine (dječja pornografija) ili za pornografsku predstavu, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.

(3) Kaznom iz stava 2 ovog člana kazniće se ko neovlašćeno snima, proizvodi, nudi, čini dostupnim, distribuira, uvozi, izvozi, pribavlja za sebe ili drugoga, prodaje, daje, prikazuje, javno izlaže ili posjeduje slike, audiovizuelne ili druge predmete pornografske sadržine (dječja pornografija).

(4) Ako je djelo iz st. 1 i 2 ovog člana učinjeno prema maloljetniku, učinilac će se kazniti zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

(5) Ako je djelo iz stava 2 ovog člana izvršeno upotrebom sile ili prijetnje, učinilac će se kazniti zatvorom od dvije do deset godina.

(6) Predmeti iz st. 1 do 3 ovog člana oduzeće se i uništiti.

(7) Dječjom pornografijom, u smislu ovog člana, smatra se svaki materijal koji vizuelno prikazuje dijete koje se bavi stvarnim ili simuliranim seksualno eksplicitnim ponašanjem i svako prikazivanje polnih organa djeteta u primamo seksualne svrhe.

KZ CG u članu 211 propisuje KD dječje pornografije. **Za razliku od KZ CG, Konvencija predviđa da će se dječjom pornografijom smatrati** i materijal koji prikazuje i lice koje izgleda kao maloljetnik, dok odredbe KZ govore isključivo o materijalu koji prikazuje dijete.

Takođe, u skladu sa Konvencijom Savjeta Evrope o visokotehnoškom kriminalu, Crna Gora je odredila kao kontakt tačku predstavnika iz Grupe za borbu protiv visokotehnoškog kriminala, pri Upravi policije, te **pristupila Protokolu i pripremila Predlog zakona** o potvrđivanju Drugog dodatnog protokola uz Konvenciju o računarskom kriminalu o unaprijeđenoj saradnji i otkrivanju elektronskih dokaza⁴², u novembru 2022. godine.

Važno je napomenuti da je Crna Gora donijela **Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična djela**,⁴³ pa je svojim članom 3 predvidjela da pravna lica mogu odgovarati za sva krivična djela iz posebnog dijela Krivičnog zakonika, kao i za sva druga krivična djela koja su propisana posebnim zakonom, uz uslov da su ispunjeni uslovi za odgovornost pravnog lica koje propisuje Zakon o odgovornosti pravnih lica u svojim članovima 5 do 8, i na taj način pretočili član 12 Konvencije.

Drugi dio Konvencije o sajber kriminalu govori o procesnim odredbama u oblasti sajber kriminala. Naime, Konvencija preporučuje državama potpisnicama da u svojim nacionalnim zakonodavstvima usvoje sve zakonske i ostale neophodne mjere kako bi se uspostavila određena ovlašćenja i procedure za kažnjivost krivičnih djela iz oblasti sajber kriminala.

Članovi Konvencije ugrađeni su u Zakonik o krivičnom postupku kroz odredbe članova 76 do 83, koji se odnose na radnje dokazivanja, odredbe koje se odnose na privremeno oduzimanje predmeta i imovinske koristi (član 85), te odredbe o mjerama koje stoje na raspolaganju državnim organima za pribavljanje dokaza, pri čemu se misli na mjere tajnog nadzora koje su propisane članovima 157 do 162.

Kada je riječ o odredbama koje se odnose na dokazivanje o primjeni Konvencije, ovdje treba istaći da u procesnom pravu Crne Gore nisu posebno odvojeni dokazi koji se prikupljaju elektronskim putem i drugi dokazi. U suštini, to je urađeno na način što se sve te odredbe odnose na sve vrste dokaza, pa uključujući i elektronske dokaze, koji se pojavljuju u sudskim postupcima. Na elektronske dokaze primjenjuju se sljedeće odredbe Zakonika o krivičnom postupku: pretresanje stana, stvari i lica (član 75 – član 84 ZKP), privremeno oduzimanje predmeta (član 85, član 257a i član 263 ZKP), Uviđaj (član 133, član 135 i član 263 ZKP), vještačenje (član 136 – član 146

⁴² <https://www.gov.me/dokumenta/9d49090c-000e-44f3-90ad-a827c1a2ed32>

⁴³ Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična djela, „Službeni list RCG“, br. 2/2007, 13/2007 i 30/2012.

ZKP), mjere tajnog nadzora (član 157 – član 162 ZKP), fotografije i audio-vizuelni snimci (član 156 i član 212 ZKP). Interesantno je da je tokom javne rasprave koja je vođena po Nacrtu zakona o izmjenama i dopunama zakonika o krivičnom postupku, iznijet i predlog da se pretres mobilnog telefona predvidi kao posebna odredba, ali takva vrsta predloga nije prihvaćena.

Konvencija podrazumijeva da će sve zemlje koje su ratifikovale ovu konvenciju usvojiti takav normativni okvir koji će dalje dati ovlašćenja nadležnim državnim organima da uspješno otkrivaju i gone krivična djela koja su predviđena Konvencijom, druga krivična djela koja su izvršena putem računarskih sistema, kao i prikupljanje dokaza u elektronskoj formi radi vođenja postupka za izvršenje ovih krivičnog djela, ali i da će predvidjeti korpus zaštitnih pravnih odredbi. Bitno je naglasiti da Konvencija izričito navodi i time uvažava da države koje su je ratifikovale potiču iz različitih pravnih sistema i kultura, te da nije moguće taksativno navesti, kao i konkretno odrediti, jasno primjenljive uslove i zaštitne odredbe za svako moguće ovlašćenje ili proceduru u svakoj pojedinačnoj zemlji.

STRATEŠKI OKVIR CRNE GORE

Pored relevantnih odredbi Ustava, specijalizovanih univerzalnih i regionalnih normi i standarda, kao i sistemskih zakona, od posebnog značaja su i usvojena strateška dokumenta. U **oblasti borbe protiv trgovine ljudima** pozitivno je da postoji kontinuitet usvajanja strateških dokumenata, a što je još značajnije, kontinuitet u praćenju načina na koji se ciljevi, mjere i aktivnosti iz usvojenih strateških planova i realizuju.

Polaznu osnovu za kreiranje trenutno važeće **Strategije za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024. godine** činila je prethodno sačinjena eksterna analiza uticaja sprovođenja Strategije za borbu protiv trgovine ljudima za 2012–2018. godinu, kojom su definisana glavna postignuća, ali i date preporuke u smislu dalje nadogradnje već uspostavljenog sistema i iznalaženja adekvatnih odgovora na postojeće i nove trendove ispoljavanja ovog fenomena.

Uvažavajući ključni spoljnopolitički prioritet države Crne Gore – članstvo u Evropskoj uniji, ciljevi Strategije razvijeni su u skladu sa obavezama iz Akcionog plana za poglavlje 24, pravda sloboda i bezbjednost i odnose se na unapređenje borbe protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori kroz jačanje napora za identifikaciju žrtava trgovine ljudima, harmonizaciju nacionalnog

zakonodavstva sa instrumentima i pravnom tekovinom EU, i poboljšanje kvaliteta, raznolikosti, adekvatnosti i dostupnosti usluga zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima. Dalje, Strategija uzima u obzir i druge značajne međunarodne dokumente koji tretiraju ovu oblast, kao i izvještaje od strane relevantnih međunarodnih aktera, od kojih sama Strategija posebno ističe: NATO Program borbe protiv trgovine ljudima, zaključna zapažanja Komiteta UN za prava djeteta i Komiteta UN za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW), Komiteta koji prati sprovođenje Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (CERD), Komiteta koji prati primjenu Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici – tzv. Istanbulske konvencije (GREVIO), godišnje izvještaje Stejt departmenta o trgovini ljudima, kao i preporuke iz drugog izvještaja ekspertske grupe Savjeta Evrope (GRETA) o implementaciji Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima.⁴⁴

Strategija težište stavlja na četiri ključne strateške oblasti:

- Strateška oblast 1: Prevencija trgovine ljudima,
- Strateška oblast 2: Zaštita žrtava trgovine ljudima,
- Strateška oblast 3: Odgovor krivičnog pravosuđa / krivično gonjenje;
- Strateška oblast 4: Partnerstvo, koordinacija i međunarodna saradnja.

Pozitivno je da je Strategijom u dijelu strateške oblasti usmjerene na prevenciju prepoznat rizik i potreba za jačanjem preventivnih i edukativnih aktivnosti usmjerenih na bezbjedno korišćenje internet komunikacija i društvenih mreža. Dodatno, **kao jedna od ključnih mjera predviđa se i potreba unapređivanja znanja o rizicima i posljedicama od dječije pornografije i drugih vidova seksualne eksploatacije, kao i od zlostavljanja djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija.** U dijelu preporuka za pomenuti strateški cilj definisane su i dvije relevantne preporuke: 1. Nastaviti kampanje za podizanje svijesti, posebno usmjerene na djecu i adolescente u odnosu na prisilno prosjačenje, dječje brakove i seksualno iskorišćavanje putem interneta; 2. Nastaviti saradnju sa Zavodom za školstvo i u okviru programa „Prevencija trgovine ljudima kroz obrazovni sistem”, razviti temu vezanu za bezbjedno korišćenje interneta u svrhu prevencije potencijalnih rizika u kontekstu trgovine ljudima.

⁴⁴ Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024. godine, str. 8.

Za oblast borbe protiv trgovine ljudima od značaja su i odredbe drugih sektorskih strategija, što je proklamovano i u Strategiji, kroz ukazivanje na funkcionalnu povezanost sa drugim važnim dokumentima javnih politika. Pozitivno je i da je uspostavljena praksa redovnog izvještavanja o sprovedenim ciljevima Strategije, koji su operacionalizovani kroz Akcione planove. Trenutno je aktuelan Akcioni plan usvojen za 2023. godinu.⁴⁵

S druge strane, Crna Gora čeka na usvajanje **Nacrta predloga Strategija sajber bezbjednosti Crne Gore 2022–2026. godine**. U Nacrt predloga izrađen je i prateći Akcioni plan, koji pokriva period 2022–2023. godine. Kako se navodi u Nacrtu, da bi Strategija bila usklađena sa pravnom tekovinom EU, njena izrada je planirana Programom pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji 2021–2023,⁴⁶ koji predstavlja strateški dokument koji se prilagođava promjenama u okviru procesa revizije i razvoja pravne tekovine Evropske unije.

Aktuelni nacrt predloga Strategije sajber bezbjednosti Crne Gore 2022–2026. kao strateške ciljeve definiše:

- 1) Unaprijeđeni kapaciteti za sajber odbranu i sistem upravljanja kriznim situacijama izazvanim sajber napadima/incidentima širih razmjera;
- 2) Uspostavljen sistem zaštite kritične informatičke infrastrukture;
- 3) O snažen odgovor na sajber kriminal i harmonizovan sistem zaštite podataka;**
- 4) Unaprijeđen proces edukacije u oblasti sajber bezbjednosti u javnom i privatnom sektoru;
- 5) Ojačana javno-privatna partnerstva i međunarodna saradnja.

Operativnim ciljevima Nacrta naglašena je i **potreba unapređenja mjera prevencije i edukacije o sajber bezbjednosti, kao i izazovi koji otežavaju krivično procesuiranje počinitelja sajber kriminala**, a koji se dalje razrađuju kroz aktivnosti pratećeg akcionog plana.

Nacrt Strategije ukazuje i na druga dokumenta javnih politika sa kojima je neophodna puna horizontalna i vertikalna usklađenost: Strategija nacionalne bezbjednosti Crne Gore, Strategija

⁴⁵ <https://wapi.gov.me/download-preview/abeb9418-f563-47c1-b844-8ba0aea98af8?version=1.0>

⁴⁶ <https://www.gov.me/en/documents/75fd43fa-de2e-4e70-9a1f-08e6fa224235>

odbrane Crne Gore, Nacrt Strategije digitalne transformacije Crne Gore 2022–2026, Nacrt Strategije za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022–2027. godine itd.

U domenu javnih politika uspostavljena je pozitivna praksa kontinuiranog praćenja realizacije dokumenata javnih politika, ali i operacionalizacije definisanih strateških dokumenata kroz usvajanje pratećih akcionih planova. Nesumnjivo je da su intenzivne političke promjene i promjene u nadležnim državnim institucijama uticale na dinamiku priprema i usvajanja dokumenata javnih politika, ali da nadležne institucije uspijevaju održati uspostavljeni kontinuitet, što se potvrđuje i kroz usvajanje AP za 2023. godinu uz Strategiju **za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024. godine.**

INSTITUCIONALNI OKVIR ZA BORBU PROTIV TRGOVINE LJUDIMA I VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA

Institucije uključene u borbu protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori su: Ministarstvo unutrašnjih poslova – Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima, Uprava policije, Državno tužilaštvo, Vrhovni sud, Ministarstvo pravde, Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo kulture, Uprava za inspeksijske poslove i Institucija zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore.

U Odjeljenju za borbu protiv trgovine ljudima vrše se poslovi u cilju stvaranja efikasnih mehanizama za borbu protiv trgovine ljudima i prezentovanje rezultata koji se ostvaruju na planu borbe protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori. Odjeljenje se stara o primjeni međunarodnih propisa, konvencija i sporazuma iz oblasti borbe protiv trgovine ljudima. Nadležno je i za pokretanje inicijativa za usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti.

U Odjeljenju za borbu protiv trgovine ljudima vrše se poslovi koji se odnose na: predlaganje aktivnosti nadležnih tijela državne uprave međunarodnih i nevladinih organizacija; uspostavljanje odnosa i ostvarivanje saradnje domaćih i međunarodnih subjekata, u cilju stvaranja efikasnih mehanizama za borbu protiv trgovine ljudima; prezentovanje rezultata koji se ostvaruju na planu borbe protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori kroz učešće na raznim međunarodnim i domaćim skupovima; primjenu međunarodnih propisa, konvencija i sporazuma iz oblasti borbe protiv trgovine ljudima; pokretanje inicijativa za usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim

standardima u ovoj oblasti; prikupljanje, obrada i čuvanje podataka o predmetima u vezi sa krivičnim djelom trgovina ljudima, postupanje sa podacima u vezi sa krivičnim djelom trgovina ljudima u skladu sa propisima kojima se uređuje tajnost podataka; praćenje sprovođenja potpisanih međuinstitucionalnih sporazuma o saradnji u borbi protiv trgovine ljudima na državnom i regionalnom nivou i obavljanje drugih poslova iz djelokruga Odjeljenja.⁴⁷

U okviru Uprave policije – Sektora kriminalističke policije, Odsjek za suzbijanje trgovine ljudima, krijumčarenja i ilegalnih migracija predefinisani su u format grupe. U Grupi za suzbijanje krivičnih djela krijumčarenja i trgovine ljudima i ilegalnih migracija vrše se poslovi na sprečavanju i rasvjetljavanju krivičnih djela krijumčarenja i trgovine ljudima i ilegalnih migracija.⁴⁸ Za krivično gonjenje učinilaca krivičnog djela trgovine ljudima nadležna su viša državna tužilaštva i Specijalno državno tužilaštvo, kada je navedeno krivično djelo izvršeno na organizovan način. Radom viših državnih tužilaštava rukovode rukovodioci tih državnih tužilaštava, a Specijalnim državnim tužilaštvom rukovodi glavni specijalni tužilac. Više državno tužilaštvo u Bijelom Polju postupa pred Višim sudom u Bijelom Polju, a Više državno tužilaštvo u Podgorici postupa pred Višim sudom u Podgorici. Specijalno državno tužilaštvo postupa pred Specijalnim odjeljenjem Višeg suda u Podgorici. Državni tužioci, specijalni tužioci i rukovodioci navedenih tužilaštava izdavanjem obavezujućih naloga ili neposrednim rukovođenjem usmjeravaju radnje policije i drugih organa uprave u izviđaju, a policija i drugi državni organi dužni su da prije svake preduzete radnje, osim u slučaju hitnosti, obavijeste nadležnog državnog tužioca. Policija i drugi državni organi nadležni za otkrivanje krivičnih djela dužni su da postupe po zahtjevu nadležnog državnog tužioca.

U cilju postizanja boljeg bilansa ostvarenih rezultata u istraživanju i procesuiranju slučajeva trgovine ljudima Vrhovni državni tužilac i direktor Uprave policije Crne Gore formirali su **Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima**. Ovo tijelo se sastoji od predstavnika MUP-a, Uprave policije, Višeg državnog tužilaštva i Ministarstva pravde. Ključni zadaci pomenutog tima su:

- procesuiranje slučajeva trgovine ljudima;

⁴⁷ Izvor: <https://www.gov.me/dokumenta/d9e45b7b-1d3e-4018-a430-eb5ded979baa>

⁴⁸ *Ibid.* Str. 55

- koordinacija aktivnosti i usklađivanje rada sa ostalim učesnicima na suzbijanju trgovine ljudima;
- identifikacija žrtava trgovine ljudima u lancu trgovine ljudima i drugim krivičnim djelima koja se vrše od strane kriminalnih grupa;
- prikupljanje saznanja o finansijskim sredstvima stečenim trgovinom ljudima i drugim krivičnim djelima radi sprovođenja finansijskih istraga;
- ostvarivanje međunarodne saradnje putem neposrednog kontakta sa policijskim službama, posebno u zemljama u regionu, kao i sa drugim međunarodnim organizacijama, inicijativama i učešće u zajedničkim istražnim timovima.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja osigurava pružanje socijalne i dječje zaštite potencijalnim žrtvama trgovine ljudima, državljanima Crne Gore i stranim državljanima, preko centara za socijalni rad, dajući im prioritet u odnosu na druge slučajeve.

Značajnu ulogu ostvaruju i druge nadležne institucije, kao što su **Ministarstvo pravde, Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvjete i druge.** Partnerski odnos uspostavljen je i sa relevantnim organizacijama civilnog društva, koje svoj djelokrug rada vezuju za polje borbe protiv trgovine ljudima.

Nalazi sprovedenih intervjua ukazuju na to da akteri prepoznaju izuzetan značaj rada Operativnog tima za borbu protiv trgovine ljudima i da su proaktivnost rada na istragama i efikasnost podignuti na viši nivo. Ovakvu tvrdnju potkrepljuju i dostupni statistički podaci⁴⁹:

KRIVIČNO GONJENJE I PRESUĐENJE	2019	2020	2021	2022	2023
KD TRGOVINA LJUDIMA					1. 1 – 1. 5.

⁴⁹ <https://rm.coe.int/report-submitted-by-the-authorities-of-montenegro-on-measures-taken-to/1680aba92c>

UP	2 prijave protiv 3 lica	8 prijava protiv 10 lica	5 prijava protiv 6 lica	9 prijava protiv 13 lica	5 krivičnih prijava podnijetih protiv 7 lica
DT	2 optužnice protiv 3 lica	4 optužnice protiv 4 lica	4 optužnice protiv 6 lica	5 optužnica protiv 12 lica	2 optužnice protiv 2 okrivljena
SUD	0 0	3 presude protiv 4 lica – od kojih 1 presuda kojom je 1 lice osuđeno na 8 godina zatvorske kazne za trgovinu ljudima u svrhu prisilnog prosjačenja	2 presude protiv 2 lica Od kojih <u>1 presuda u ponovnom postupku potvrđena, osuđujuća za tu svrhu sklapanja nedozvoljenog braka – 2 godine zatvora</u>	0 0	0 0

Ključne institucionalne izazove identifikovane od strane aktera predstavljaju nedostatak ljudskih kapaciteta i ograničeni resursi kojima sistem raspolaže. Akteri koji učestvuju u sprovođenju istraga

posebno su naglasili neophodnost jačanja linije rada u Odjeljenjima bezbjednosti, kao i područnim tužilaštvima. Kontakt tačke u okviru Odjeljenja bezbjednosti nisu prioritetno orijentisane na prikupljanje operativnih informacija i saznanja koje se odnose na potencijalne slučajeve trgovine ljudima, pa bi stvaranje uslova za njihovo proaktivnije djelovanje uz uključivanje tužilaštva moglo doprinijeti i povećanju broja procesuiranih slučajeva iz člana 444 KZ. U pogledu tužilaštva, ukazano je na potrebu ostvarivanja tješnje saradnje sa višim tužilaštvima, koja imaju iskustva u istragama i procesuiranju KD trgovine ljudima. Adekvatno prepoznavanje elemenata KD trgovine ljudima i njegova kvalifikacija ključna je posebno u domenu razlikovanja od krivičnih djela koja sadrže neki od srodnih elemenata, a koja su u nadležnosti osnovnih sudova. U kontekstu upotreba digitalnih platformi, identifikovane su aktivnosti upotrebe različitih stranica i komunikacije koja se odvija putem Instagrama, posebno u svrhu zaključenja brakova. Dalje, pojedini primjeri iz prakse ukazali su na potrebu da se prilikom sprovođenja radnje pretresa stana, stvari i lica u slučajevima trgovine ljudima koji su izvršeni uz upotrebu visoke tehnologije uključe i predstavnici Grupe za suzbijanje krivičnih djela visokotehnološkog kriminala, uzimajući u obzir osjetljivost i značaj podataka koji na taj način mogu biti prikupljeni. Poželjno je razmotriti i mogućnost uvođenja prakse postupanja koja bi podrazumijevala da se prilikom sprovođenja pretresa stana, stvari i lica u slučajevima trgovine ljudima koji su izvršeni uz upotrebu visoke tehnologije uključe i predstavnici Grupe za suzbijanje krivičnih djela visokotehnološkog kriminala. *„Trgovina ljudima postoji u CG, samo je pitanje da li imamo dovoljno kapaciteta da je uvijek i prepoznamo“ (državna tužiteljka, onlajn intervju, 12. maj 2023. godine)*. Apostrofirana je i potreba povećanja efikasnosti rada sudova, uzimajući u obzir da u toku 2022. godine i u prvih pet mjeseci 2023. godine nije donijeta nijedna pravosnažna presuda.

Izuzetno je pozitivno da svi akteri prepoznaju da je pristup koji kao prioritet prepoznaje **zaštitu žrtve** u osnovi uspostavljenog sistema i djelovanja svih aktera. U tom domenu prioritet predstavlja uspostavljanje adekvatnog **skloništa za žrtve**, koje će biti praćeno odgovarajućim servisima podrške. Opcije jesu institucionalni smještaj ili angažovanje specijalizovanih organizacija civilnog društva kroz sistem licenciranja usluga. Dodatno, prepoznato je da *„Položaj maloljetnih žrtava trgovine ljudima, zahtijeva još viši stepen garancija i standarda, ali i koordinacije između nadležnih institucija, uzimajući u obzir njihovu posebnu ranjivost i potrebu izbjegavanja višestruke viktimizacije“ (predstavnicu Ministarstva rada i socijalnog staranja, Zoom intervju,*

15. maj 2023. godine). U domenu procesuiranja slučajeva u kojima je žrtva dijete, od strane tužilaštva istaknuta je pozitivna praksa načina na koji se obavlja radnja saslušanja, korišćenjem video-zapisa koji se potom koristi kao dokaz na sudu, čime se izbjegava višestruka viktimizacija djece. Izuzetno je pozitivno da sistem prepoznaje i potrebu obezbjeđivanja dodatne pravne zaštite žrtvama kroz postavljanje pravnih zastupnika iz redova advokata. U tom smislu preduzeti su koraci za uspostavljanje kontinuirane saradnje sa Advokatskom komorom Crne Gore. Akteri prepoznaju da će radna eksploatacija biti sve dominantniji oblik eksploatacije i u tom smislu nedvosmisleno prepoznaju potrebu uspostavljanja tješnje saradnje i aktivnijeg uključivanja privatnog sektora. Na snazi je i dalje Protokol koji je tadašnja Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima, a sada Odjeljenje, potpisala sa Unijom poslodavaca još u 2011. godini. Dodatno, istaknuto je da u ovom segmentu nije puno učinjeno, a da je značajno da saradnja prije svega bude usmjerena na preventivno djelovanje. Istovremeno, prepoznajući rizik, ukazano je i na značaj saradnje sa platformama / veb-stranicama za oglašavanje radnih mjesta.

S druge strane, Crna Gora je definisala **organizacionu strukturu u oblasti sajber bezbjednosti**, kroz nekoliko ključnih strateških dokumenata. Formiran je nacionalni Tim za odgovor na računarsko bezbjednosne incidente u sajber prostoru Crne Gore (CIRT.ME), čija puna funkcionalnost nije postignuta, uspostavljena je organizaciona jedinica Ministarstva odbrane za sajber odbranu i odgovor na kompjuterske incidente, **uspostavljena je mreža CIRT-ova na nacionalnom i lokalnom nivou**, unaprijeđeni su kapaciteti sajber bezbjednosti u Agenciji za nacionalnu bezbjednost, kako u organizacionom tako i tehnološkom pogledu, i obrazovan Savjet za informacionu bezbjednost.⁵⁰ Predlog Strategije sajber bezbjednosti Crne Gore 2022–2026. godine ističe da Crna Gora nema tehničku mogućnost niti zakonodavni okvir za blokiranje sadržaja sa interneta koji nedvosmisleno mogu biti u nelegalnoj sferi; na primer dječja pornografija, govor mržnje, ucjene putem društvenih mreža, video-materijala i drugo, tako da će u periodu sprovođenja Strategije jedan od operativnih ciljeva biti unapređenje odgovora na sajber kriminal.⁵¹

U kontekstu otkrivanja i krivičnog procesuiranja KD trgovine ljudima uz upotrebu visoke tehnologije ključno je da je reorganizovana i opremljena jedinica **Uprave policije za borbu protiv**

⁵⁰ Nacrt predloga Strategije sajber bezbjednosti Crne Gore 2022–2026

⁵¹ Vlada Crne Gore, Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija (2021), Nacrt predloga Strategije sajber bezbjednosti Crne Gore 2022–2026

visokotehnološkog kriminala, Grupa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala. Prema aktuelnoj sistematizaciji, sistem za borbu protiv visokotehnološkog kriminala trebalo bi da funkcioniše na dva nivoa: organizaciona jedinica koja djeluje nacionalno, koja koordinira i rad kontakt tački u okviru Odjeljenja bezbjednosti. Planirano je da u okviru čitavog sistema bude angažovano 17 ljudi, ali proces uspostavljanja sistema još uvijek nije okončan. U tom smislu, trenutno je na poslovima borbe protiv visokotehnološkog kriminala angažovano šest osoba – pet izvršilaca i jedan rukovodilac.⁵² Za razliku od nekih zemalja u regionu, **u Crnoj Gori nije uspostavljeno specijalizovano tužilaštvo za visokotehnološki kriminal.** Usljed ograničenih kapaciteta kojima raspolažu, pored računarskih prevara, najveći segment njihovog rada posvećen je dječjoj pornografiji. U tom domenu poseban značaj predstavlja uspostavljena saradnja u pogledu razmjene podataka sa međunarodnim akterima specijalizovanim na otkrivanju ovog krivičnog djela. Veliki izazov u praksi predstavlja način na koji je uspostavljen sistem dodjele IP adresa u Crnoj Gori, u tom smislu da se jedna IP adresa dodjeljuje većem broju korisnika, što znatno usporava istrage i identifikovanje potencijalnih počinitelaca.

Specifičnosti novih načina izvršenja KD trgovine ljudima uz upotrebu visoke tehnologije za većinu aktera nesumnjivo predstavlja **fenomen čiji se značaj prepoznaje, ali za koji se istovremeno konstatuje da ne postoji dovoljan nivo obučeniosti i da imaju vrlo limitirana iskustva iz prakse postupanja.** Akteri prepoznaju da postoje rizici da se žrtve vrbuju ili eksploatišu putem društvenih mreža i različitih platformi, ali osim dva slučaja prinudnih brakova u kojima je praćena komunikacija putem Instagrama, drugih iskustava nisu imali. **Specijalizovane obuke za upotrebu visokih tehnologija u izvršenju krivičnih djela prošli su predstavnici državnih tužilaštva,** dok akteri iz drugih nadležnih institucija koji su dio sistema borbe protiv trgovine ljudima nisu pohađali obuke specifično usmjerene na upotrebu visoke tehnologije, posebno ne u vezi sa KD trgovine ljudima. Od strane predstavnika Uprave policije istaknuto je da se mobilni telefoni i slični tehnički uređaji mahom koriste kako bi se identifikovala komunikacija između izvršioca krivičnog djela i otkrivanja radnji izvršenja. Ukazano je na potrebu sticanja dodatnih znanja i kompetencija **kada je u pitanju prikupljanje i obezbjeđivanje elektronskih dokaza i uspostavljanja bliže saradnje na konkretnim slučajevima za Grupom za borbu protiv visokotehnološkog kriminala.** S druge strane, Grupa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala nema iskustva i

⁵² Intervju sa predstavnicom Grupe za visokotehnološki kriminal, Zoom intervju, 24. maj 2023. godine

nije prolazila specijalizovane obuke koje se odnose na KD trgovine ljudima. Usljed limitiranih kapaciteta kojima raspolažu, fokus njihovog djelovanja je na slučajevima dječje pornografije i krivičnim djelima protiv bezbjednosti računarskih podataka, ali svakako prepoznaju potencijal u pružanju podrške u slučajevima trgovine ljudima.⁵³ Bez izuzetka, akteri prepoznaju neophodnost **preventivnog djelovanja u cilju podizanja svijesti o rizicima od trgovine ljudima koje nosi upotreba društvenih mreža i platformi i tehnološkog opismenjavanja**. U tom smislu, posebno se kao rizična grupa prepoznaju djeca, te se edukativni sadržaji moraju prilagođavati na način da njima budu prihvatljivi. Pored **vršnjačke edukacije**, značajni akater u tom domenu trebalo bi da bude Ministarstvo prosvjete odnosno **zaposleni u obrazovnim institucijama, koji su u svakodnevnom kontaktu sa djecom, ali i roditeljima**.

U kontekstu regionalnog djelovanja i međunarodne saradnje, akteri su naveli da nisu do sada imali iskustva, ali da je nesumnjivo da zbog prirode samog krivičnog djela, ali i karakteristika visoke tehnologije, treba uspostavljati programe specifično kreirane za tu namjenu. Ukazano je na to da u regionu postoje određeni slučajevi, na primjer u Sjevernoj Makedoniji i R. Srbiji, koji mogu biti dobar izvor uporedne prakse i procesa unapređenja kompetencija i jačanja sistema u Crnoj Gori.⁵⁴

Slučaj „Tajvan“

Potvrda prisutnosti, djelovanja transnacionalnih organizovanih kriminalnih grupa i rizika od upotrebe visoke tehnologije u svrhu izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima, bez sumnje predstavlja i slučaj „Tajvan“. Početkom 2020. godine predstavnici Uprave policije su realizovali međunarodnu akciju "Call centar", u saradnji sa policijskom agencijom za međunarodne istrage Tajvana, u kojoj je uhapšeno osam osoba porijeklom sa Tajvana zbog sumnje da su stvorili kriminalnu organizaciju i trgovali ljudima. Na tri lokacije u Podgorici identifikovane su 84 žrtve kojima je, uz korišćenje sile i prijetnje, bilo ograničeno kretanje i koji su bili primoravani da putem internet komunikacije vrše prevare prema ljudima sa azijskog govornog područja.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Intervju sa predstavnicama MUP CG, Zoom, 15. maj 2023. godine

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U Izvještaju Evropske komisije za 2022. godinu, kada je u pitanju oblast borbe protiv trgovine ljudima, ukazuju da je kapacitet Crne Gore da se bavi suzbijanjem trgovine ljudima na koordinisan i multidisciplinarni pristup nastavio da se poboljšava. Kako je navedeno, „Crna Gora tek treba da unaprijedi svoje kapacitete za sprečavanje trgovine ljudima za sve eksploatacione svrhe, i da identifikuje žrtve u ranoj fazi, posebno u visokorizičnim sektorima i sa ciljanim akcijama za posebno ranjive grupe, kako bi se pojačao odgovor organa za sprovođenje zakona, posebno u otkrivanju mreža velikih razmjera, i poboljšanju usluga podrške i pomoći žrtvama trgovine ljudima, posebno onima koji pripadaju ranjivim zajednicama. Potrebno je obezbijediti snažniji odgovor krivičnog pravosuđa na trgovinu ljudima, kraćim sudskim postupcima, odvraćajućim kaznama i sistematskim oduzimanjem imovinske koristi stečene kriminalom. Crna Gora tek treba da poboljša podršku žrtvama u suđenjima u vezi sa trgovinom ljudima“.⁵⁵ Nalazi izvještaja Stejt departmenta podudaraju se, a u izvještaju se konstatuje da je u odnosu na prethodnu godinu Crna Gora nazadovala i da se nalazi na **Tier 2 Watch List**. Ostala je u kategoriji dva – ali je potrebno dodatno pratiti situaciju. Precizirano je da vlasti Crne Gore ne ispunjavaju u potpunosti minimalne standarde za eliminaciju trgovine ljudima, ali i da ulažu značajne napore da to učine. Između ostalog, navedeno je da nije osuđen niti jedan trgovac ljudima, dok je istovremeno reorganizovana policijska kancelarija koja se bavila istragama tih slučajeva, što je umanjilo sposobnosti za njihovo vođenje. Date preporuke upućuju na neophodnost unapređenja sistema za identifikovanje žrtava i obezbjeđivanja adekvatne zaštite i pomoći do unapređenja kapaciteta i znanja za istrage i krivično gonjenje počinioca.⁵⁶ Konstatovano stanje u Izvještaju nesumnjivo predstavlja upozorenje za Crnu Goru, uzimajući u obzir moguće posljedice daljeg nazadovanja, ali istovremeno može se tumačiti i kao svojevrsan podstrek da se date preporuke ispune i sistem unaprijedi.

Sa druge strane, prema nalazima iz izvještaja Evropske komisije za 2022. godinu, Crna Gora je nastavila da progresivno jača svoje kapacitete u oblasti sajber kriminala. „Nadograđen je specijalizovani hardver i softver policije, a broj zaposlenih u predmetnoj jedinici povećan je na

⁵⁵ Izvještaj Evropske komisije, 2022, Crna Gora, str. 50

⁵⁶ <https://www.state.gov/reports/2023-trafficking-in-persons-report/montenegro/>

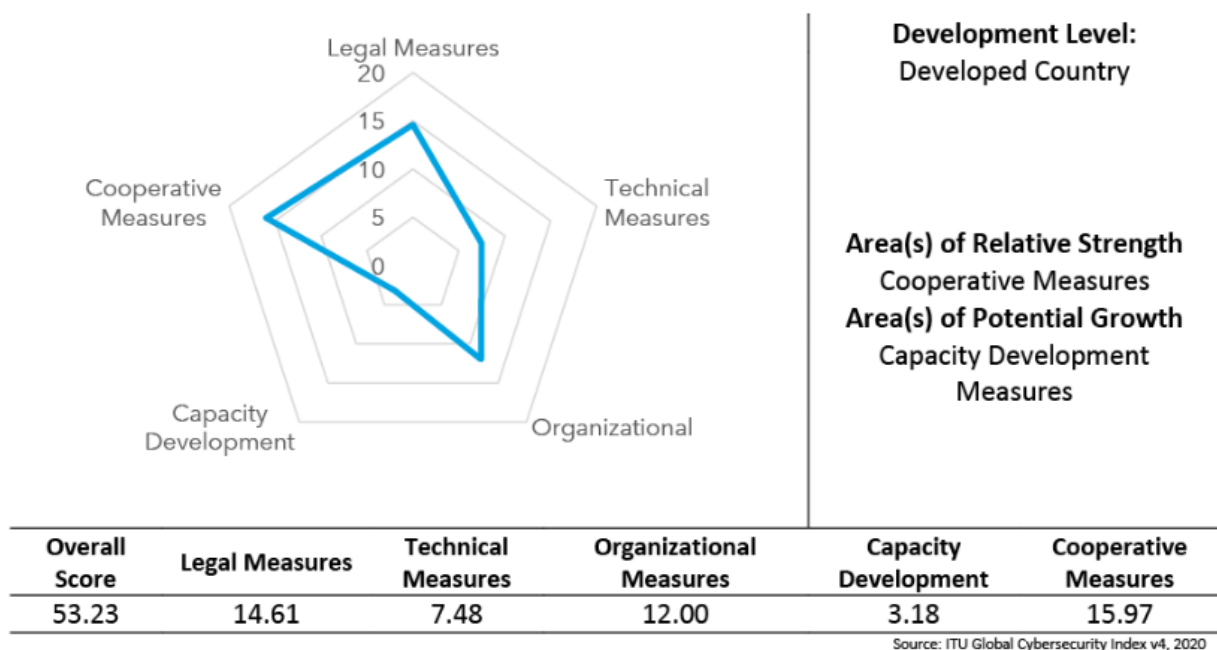
šest. Međutim, ljudski resursi su još uvijek daleko ispod neophodnog nivoa za efikasno rješavanje prijetnji sajber kriminala i sajber kriminala, u kontekstu sve većih globalnih prijetnji. Postojala je samo jedna pravosnažna presuda u oblasti sajber kriminala 2021. godine. Kapacitete svih relevantnih institucija treba ojačati u ovoj oblasti, uključujući i korišćenje elektronskih dokaza u sudskim postupcima, što je ključni element za rješavanje savremenih oblika komunikacije unutar organizovanih kriminalnih grupa. Crna Gora treba da obezbijedi efikasne, srazmjerne i odvraćajuće sankcije, uključujući i za pravna lica, u skladu sa relevantnim *EU aquies*. Prestupi o sajber kriminalu i sajber incidenti često ostaju neprijavljeni. Trebalo bi sprovesti više aktivnosti za podizanje svesti o rizicima i prijetnjama, kako bi se javnost podstakla da prijavi krivična djela sajber kriminala“.⁵⁷

Nalazi analize u skladu su i sa nalazima Globalnog indeksa sajber bezbjednosti (GCI),⁵⁸ koji je svrstao Crnu Goru na 87. mjesto, pri čemu je analizirano stanje sajber bezbjednosti kroz pet stubova: zakonske mjere, tehničke mjere, organizacione mjere, mjere razvoja kapaciteta i mjere saradnje. Unapređenje kapaciteta predstavlja jednu od ključnih oblasti na kojima treba raditi.

⁵⁷ https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/montenegro-report-2022_en

⁵⁸ <https://www.itu.int/epublications/publication/D-STR-GCI.01-2021-HTM-E>

Montenegro

Pri okolnostima da su izazovi i dalje brojni, a kapaciteti kojima raspolaže Crna Gora limitirani, treba istaći nesumnjivu posvećenost i nastojanje da se sistem krivičnog odgovora kontinuirano unapređuje. Uspostavljanje i funkcionisanje i sistema u vezi sa krivičnim djelima visokotehnološkog kriminala i trgovine ljudima jeste izazov samo po sebi, a brzorastući trend upotrebe visokih tehnologija za izvršenje krivičnog djela trgovine ljudima pred nadležne organe postavlja i zahtjev prilagođavanja uspostavljenih sistema i sticanja specifičnih kompetencija svih aktera. U tom smislu, čini se posebno važnim da se u narednom periodu pažnja dodatno posveti preduzimanju mjera koje će još više ojačati i približiti postojeće sisteme, prije svega polazeći od najavljenih reformi u pogledu evropskog *aquis*, koje će Crna Gora kao zemlja kandidat u pristupnim pregovorima pratiti. S tim u vezi, nije dovoljno da samo **materijalno krivično pravo** određene države bude u korak s ovakvim razvojem društvene stvarnosti i njenim zloupotrebama, već i **procesno pravo**, s istražnim tehnikama koje su propisane i neophodne za uspješno postupanje u ovoj oblasti, čak i više nego materijalno pravo. Dodatno, i zaštitne mjere koje postoje ili su predviđene da budu kontrolni mehanizam za narastajuća ovlašćenja državnih institucija takođe moraju biti ukorak s razvojem tehnologije i krivičnog materijalnog i procesnog

okvira. Pored upodobljavanja pravnog okvira, **ključan element predstavlja i izgradnja kapaciteta u vezi sa ukrštanjem trgovine ljudima i upotrebe visoke tehnologije.**

U tom kontekstu, Analiza će ponuditi i zasebne setove zaključnih razmatranja i preporuka, koje će biti grupisane tematski.

Pravni okvir

U kontekstu pravnog okvira može se konstatovati da Crna Gora pokazuje opredjeljenost da svoj pravni okvir kontinuirano prilagođava standardima i instrumentima prava koji se definišu u okviru referentnih univerzalnih i regionalnih sistema, ali i konkretnim preporukama upućenim od strane različitih nadzornih tijela i organizacija koje prate napredak u oblasti borbe protiv trgovine ljudima. Nesumnjivo je da će razvoj tehnologije i njegova sve veća zastupljenost kod krivičnog djela trgovine ljudima uticati i na potrebu detaljnijeg normiranja, u prilog čemu govori i Predlog direktive Evropskog parlamenta i Savjeta o izmjeni Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava. U međuvremenu, Crna Gora kao zemlja kandidat treba u prvom redu da nastavi sa reformskim procesima, koji podrazumijevaju inkorporiranje i/ ili transponovanje EU standarda i normi relevantnih za oblast trgovine ljudima u nacionalno zakonodavstvo, prioritizujući one norme i standarde za koje postoje potrebni kapaciteti za punu primjenu. Treba naglasiti da je značajan segment uočenih nedostataka već identifikovan i uvršten u Predloge za izmjene i dopune KZ i ZKP. Kroz samu analizu ukazuje se na usaglašenost i nedostatke pravnog okvira u odnosu na predstavljene instrumente prava. Sa druge strane, kada je u pitanju sajber kriminal, Budimpeštanska konvencija bez sumnje predstavlja ključni međunarodni instrument i za zemlje članice EU, što potvrđuje i broj zemalja koje su u relativno kratkom roku pristupile Drugom protokolu. U tom kontekstu za Crnu Goru je ključno da ratifikuje Dodatni protokol u najskorijem vremenu. Takođe, pomno treba pratiti i razvoj standarda u okviru EU, imajući u vidu najavljene izmjene na tom polju.

Pored iniciranja zakonodavnih promjena, u prvom redu ZKP i KZ i ratifikacije relevantnih instrumenata prava u vezi sa normativnim okvirom, čini se posebno važnim razmotriti i mogućnost:

- Definisana pravno obavezujućih instrukcija i/ili smjernica o prikupljanju i obezbjeđivanju elektronskih dokaza, uzimajući u obzir njihov značaj u ovim slučajevima i činjenicu da u

procesnom pravu Crne Gore nisu posebno odvojeni dokazi koji se prikupljaju elektronskim putem od drugih dokaza, a da kod elektronskih dokaza postoje određene specifičnosti koje mogu uticati na tok istrage i krivičnog procesuiranja;

- Uzimajući u obzir period važenja strateškog dokumenta u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, poželjno bi bilo da se već krajem 2023. godine inicira proces pripreme novog strateškog dokumenta, kako bi se u najširem krugu aktera postiglo njegovo usaglašavanje tokom 2024. godine i izbjegla situacija u kojoj Crna Gora nema važeći dokument javne politike u domenu borbe protiv trgovine ljudima. Priprema novog strateškog dokumenta predstavlja potencijal za predviđanje ciljeva, mjera i aktivnosti usmjerenih ka upotrebi visoke tehnologije kod krivičnih djela trgovine ljudima. Takođe, u tom smislu, poželjno je razmotriti i mogućnost da se prilikom usvajanja narednog akcionog plana uz Strategiju borbe protiv trgovine ljudima / započinjanja procesa usvajanja strateškog dokumenta za naredni vremenski period, predvide aktivnosti koje će u većoj meri apostrofirati i adresirati upotrebu visoke tehnologije kod izvršenja, istraga i krivičnog gonjenja u slučajevima trgovine ljudima;
- Istovremeno, podjednako je važno da bude usvojen i strateški dokument o sajber bezbjednosti. Uzimajući u obzir period koji dokument pokriva, kao i prateći akcioni plan, koji pokriva period 2022–2023. godine, biće potrebno izvršiti određena prilagođavanja prije konačnog usvajanja, u prvom redu kako bi se dokumenta javnih politika prilagodila promjenama na globalnom i regionalnom nivou inkorporiranim u instrumentima međunarodnog prava, ali i standardima uspostavljenim kroz praksu zemalja, međunarodnih organizacija i relevantnih međunarodnih tijela.

Institucionalni okvir i unapređenje kapaciteta:

U pogledu institucionalnog okvira, sudeći prema nalazima dostupnih izvještaja, ali i kroz pojedinačne doprinose aktera Analizi, stiče se utisak da ključni izazov predstavljaju nedostajući institucionalni kapaciteti, koji se prije svega ogledaju u nedovoljnim ljudskim kapacitetima i nedovoljno razvijenim znanjima i kompetencijama. U prvom redu, najveći izazov predstavlja nedostatak ljudskih kapaciteta u Grupi za visokotehnološki kriminal i zaokruživanje sistema koji bi podrazumijevao i kontakt tačke pri odjeljenjima bezbjednosti. Dodatno, organizacionim

promjenama oslabljen je i kapacitet za vođenje istraga za KD trgovine ljudima, pri čemu treba imati u vidu i limitirane kapacitete kojima raspolažu kontakt tačke u odjeljenjima bezbjednosti. Dalje, od posebnog je značaja što se prepoznaje neophodnost definisanja institucionalnih mehanizama kojima bi se ojačala saradnja između nadležnih institucija iz sistema borbe protiv visokotehnološkog kriminala i trgovine ljudima. Takođe, pozitivno je da većina aktera prepoznaje značaj unapređenja kompetencija i znanja, kao i spremnost da se aktivno uključe u te procese. U tom smislu, od posebnog je značaja:

- Da u što skorijem vremenu bude okončan proces sprovođenja sistematizacije i uspostavljanje cjelovitog sistema za borbu protiv visokotehnološkog kriminala shodno usvojenim planovima i sistematizaciji Uprave policije;
- Razmotriti mogućnost redefinisanja djelokruga rada kontakt tački za trgovinu ljudima u područnim odjeljenjima bezbjednosti, uzimajući u obzir da opseg njihovog rada podrazumijeva i sprovođenje radnji i mjera koje se kreću u rasponu od privrednih delikata do seksualnih i krvnih delikata;
- Razmotriti mogućnost delegiranja pripadnika Grupe za borbu protiv visokotehnološkog kriminala Uprave policije u Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima;
- Prioritizovati uspostavljanje adekvatnog skloništa za žrtve, koje će biti praćeno odgovarajućim servisima podrške. Opcije jesu institucionalni smještaj ili angažovanje specijalizovanih organizacija civilnog društva kroz sistem licenciranja usluga;
- Veliki potencijal za unapređenje koordinacije i načina na koji sistem pruža odgovor kod izvršenja i krivičnog gonjenja za krivično djelo trgovine ljudima uz upotrebu visokih tehnologija predstavlja najavljen revizija Sporazuma o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, što svakako može predstavljati osnov za jačanje mehanizama koordinacije između svih uključenih aktera;
- Korišćenje programa podrške Kancelarija Programa za sajber kriminal Savjeta Evrope (C-PROC) u Bukureštu, Rumunija, ima zadatak da pruži podršku zemljama u jačanju kapaciteta njihovih pravnih sistema da odgovore na izazove koje postavlja sajber kriminal i elektronski dokazi na osnovu standarda Budimpešte Konvencija o sajber kriminalu. Ovo, između ostalog, uključuje i podršku za: jačanje zakonodavstva o sajber kriminalu i elektronskim dokazima u skladu sa standardima vladavine prava i ljudskih prava

(uključujući zaštitu podataka), kao i obuke sudija, tužilaca i službenika za sprovođenje zakona;

- Definisanje programa obuka koje će se sprovoditi u kontinuitetu i koje će biti prilagođene potrebama i nadležnostima različitih postupajućih organa. Program obuke trebalo bi da se odvija na dva nivoa – prvi, koji bi podrazumijevao unapređenja znanja i vještina iz djelokruga nadležnosti konkretnog organa za koji je kreiran, specijalizovane obuke; i drugi nivo, koji bi podrazumijevao multidisciplinarnu obuku;
- Specijalizovane obuke trebalo bi da obuhvate tematske cjeline od prepoznavanja indikatora trgovine ljudima, načina vođenja istraga, krivičnog procesuiranja, ali i zaštite žrtava u kontekstu promijenjenog modusa operandija djelovanja kriminalnih i organizovanih kriminalnih grupa uz upotrebu visoke tehnologije;
- U tom domenu značajno bi bilo i sprovoditi i multidisciplinarnu obuku, u pogledu čuvanja, prepoznavanja i izuzimanja digitalnih dokaza za zaposlene Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprave policije i nosilaca pravosudnih funkcija;
- Istovremeno, čini se podjednako važnim da se unaprijedi nivo tehnološke pismenosti i razumijevanja rizika od upotrebe visoke tehnologije za izvršenje krivičnih djela u odjeljenjima bezbjednosti, ali i drugim nadležnim institucijama koje direktno ili indirektno mogu biti od značaja za borbu protiv trgovine ljudima;
- Dodatno ojačati saradnju sa civilnim i privatnim sektorom kako bi se ojačali mehanizmi za preventivno djelovanje, posebno u domenu monitoringa onlajn platformi, tj. stranica, društvenih mreža i aplikacija;
- Ojačavanje regionalnog djelovanja i podrška međunarodnoj saradnji, uzimajući u obzir prirodu KD trgovine ljudima, ali i karakteristike visoke tehnologije. Pored razmjene informacija i zajedničkog rada na konkretnim slučajevima, region može biti dobar izvor uporedne prakse i dodatno doprinijeti unapređenju kompetencija i jačanja sistema u Crnoj Gori.

KORIŠĆENI IZVORI:

Međunarodni i regionalni izvori:

Direktiva o uspostavljanju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih dela
2012/29/EU

Direktiva 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima

Direktiva o borbi protiv seksualne eksploatacije djece na internetu i dječje pornografije

Drugi dodatni protokol uz Konvenciju o kompjuterskom kriminalu o unaprijeđenoj saradnji i otkrivanju elektronskih dokaza

Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima djeteta

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organizovanog kriminala sa pratećim protokolima

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena

Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima

Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja

Konvencija o sajber kriminalu Savjeta Evrope (tzv. Budimpeštanska konvencija)

OSCE, Decision No. 1107 Addendum to the OSCE Action Plan on Combating Trafficking in Human Beings

Opšti-komentar-br-25-Prava-deteta-u-digitalnom-okruženju

Povelja EU o osnovnim pravima

Predlog Direktive Evropskog parlamenta i Savjeta o izmjeni Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava

Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope (2001) o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja

Rezolucija 1307 (2002) Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope o seksualnoj eksploataciji djece

Strategija EU za borbu protiv trgovine ljudima (2021–2025)

Strategija sajber bezbjednosti Evropske unije

UNODC Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, Resolution 27/2, “Preventing and combating trafficking in persons facilitated by the criminal misuse of information and communications technologies”

Domaći pravni propisi:

Ustav Crne Gore

Krivični zakonik

Zakonik o krivičnom postupku

Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična djela

Zakon o državnom tužiocu

Zakon o zaštiti svjedoka

Zakon o strancima

Zakon o maloljetničkom pravosuđu

Zakon o informacionoj bezbjednosti

Zakon o Agenciji za nacionalnu bezbjednost

Zakon o određivanju i zaštiti kritične infrastrukture

Zakon o tajnosti podataka

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti

Zakon o elektronskim komunikacijama

Zakon o elektronskoj trgovini

Zakon o elektronskom potpisu

Uredba o mjerama informacione bezbjednosti

Pravilnik o standardima informacione bezbjednosti

Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva unutrašnjih poslova

Smjernice o nekažnjavanju žrtava

Sporazumom o saradnji između državnih institucija i nevladinog sektora

Nacionalni plan za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima

Protokol o postupanja organa, ustanova i organizacija u Crnoj Gori sa djecom uključenom u život i rad na ulici iz 2022. godine

Protokol o prosjačenju

Strateška dokumenta:

Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024. godine i prateći akcioni planovi

Strategija nacionalne bezbjednosti Crne Gore

Strategija odbrane Crne Gore

Predlog programa pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji 2021–2023

Predlog Strategija sajber bezbjednosti Crne Gore 2022–2026. godine

Nacrt Strategije digitalne transformacije Crne Gore 2022–2026

Nacrt Strategije za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022–2027. godine

Ostali izvori:

2023 Trafficking in Persons Report: Montenegro US Department of State

A, Kartusch, L. Boltzmann, Reference Guide for Anti-Trafficking Legislative Review with Particular Emphasis on South Eastern Europe

Eksplanatorni izvještaj uz Dodatni protokol uz Konvenciju o računarskom kriminalu o unaprijeđenoj saradnji i otkrivanju elektronskih dokaza

Global Cybersecurity Index 2020

Izveštaj Evropske komisije, 2022, Crna Gora

OSCE Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings, Policy

Responses to Technology-Facilitated Trafficking in Human Beings: Analysis of Current Approaches and Considerations for Moving Forward

OECD, An Introduction to Onlajn Platforms and their Role in the Digital Transformation

Treći krug evaluacije za Crnu Goru bio je fokusiran na pristup pravdi i efikasnim lijekovima za žrtve trgovine ljudima (GRETA (2021)08)

Trgovina ljudima, Pregled međunarodnog prava, prakse Evropskog suda za ljudska prava i sudova u Crnog Gori, AIRE centar, 2019